

Våldsbejakande extremism

Stöd för socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

ISBN 978-91-7555-376-4
Artikelnummer 2016-5-2

Publicerad www.socialstyrelsen.se, maj 2016

Förord

Socialstyrelsen har haft regeringens uppdrag att ”utarbete ett stöd för socialtjänstens arbete med flickor och pojkar, unga kvinnor och unga män som riskerar att involveras i eller som redan är involverade i våldsbejakande extremism” (Ku2015/01385/D). Inom ramen för uppdraget har det ingått att genomföra en kartläggning av socialtjänstens erfarenheter av problemet, till exempel utifrån orosanmälningar samt av de metoder som används för att få kontakt med och ge stöd och hjälp åt barn och unga i riskzonen för inblandning i våldsbejakande extremism och till deras anhöriga. Eftersom flertalet som ingår i dessa verksamheter är unga så har uppdraget koncentrerats till socialtjänstens arbete med dem under 18 år samt unga vuxna, det vill säga personer i åldern 18-25 år. I uppdraget har även ingått att inhämta kunskap om hur socialtjänsten arbetar med dessa frågor i några utvalda länder.

Fokus för socialtjänsten är att stödja individen utifrån dennes särskilda behov och förhindra att han eller hon dras in i destruktiva miljöer. Alla de insatser som redovisas i detta material utgår från det perspektivet. Redan idag arbetar socialtjänsten med barn och unga i svåra situationer – missbruk, kriminalitet, våld och annan utsatthet. Strukturer har lagts fast och arbetssätt och samverkansformer utformats för att ge stöd och hjälp. Det gäller således att i första hand öka medvetenheten för att kunna hantera ett relativt nytt samhällsproblem.

Detta material vänder sig till enhetschefer och handläggare och inriktas på socialtjänstens arbete i ärenden med barn och unga vuxna som är involverade eller riskerar att involveras i våldsbejakande extremism. Syftet är att vara ett stöd för socialtjänsten i sådana ärenden.

Materialet bygger på forskning och annan litteratur, lagstiftning, rapporter från myndigheter och andra aktörer, erfarenheter förmedlade vid möten med kommuner samt med verksamheter i Sverige och utomlands inom området våldsbejakande extremism. Samråd har skett med Polismyndigheten, Kriminalvården och Statens Institutionsstyrelse (SiS).

I nuläget saknas det tillräckligt prövade och utvärderade metoder när det gäller att få barn och unga vuxna att lämna våldsbejakande extremism. Därför kan Socialstyrelsen inte utfärda några rekommendationer i det avseendet. De verksamheter och arbetssätt som beskrivs i detta material får ses som exempel på hur man kan arbeta.

Materialet är författat av utredaren Ann Jönsson. Ansvariga jurister har varit Kajsa Laxhammar och Ylva Ehn. AnneMarie Danon har varit ansvarig avdelningschef.

Olivia Wigzell
Generaldirektör

Innehåll

Förord	3
Inledning.....	7
Bakgrund	7
Metod	10
Om materialet.....	12
Barn och unga vuxna i våldsbejakande extremism	14
Risk- och skyddsfaktorer	14
Vägarna in i och ut ur våldsbejakande extremism	16
Socialt arbete med ett nytt problemområde.....	21
Ökad medvetenhet och omvärldsbevakning	21
Socialtjänstens arbete på tre nivåer	22
Att organisera arbetet.....	23
Familjeperspektiv och genusperspektiv	25
Ta tillvara tidigare erfarenheter	26
Förebyggande-triangeln – exempel från Köpenhamn	26
Upptäckt	30
Tecken	30
Orosanmälan när det gäller barn	31
Upptäcka unga vuxna	32
Utredning.....	33
Inleda utredning gällande barn.....	33
Inleda utredning gällande unga vuxna	35
Vård enligt LVU	36
Insatser	42
Olika former av stöd.....	42
Stöd till anhöriga	47
Stärka nätverket	47
Samverkan	49
Socialnämnden är skyldig att samverka	49
Sekretess vid samverkan	53
Erfarenheter från andra länder	55
Referenser	57
Bilaga 1. Svenska kommuners erfarenheter	61
Resultatet av enkätundersökningen.....	61

Inledning

Bakgrund

Problemet med barn och unga vuxna som dras in i våldsbejakande extremism har varit aktuellt under olika perioder i Sverige. Det finns en längre historia av våldsbrott kopplade till högerextremism och med rasistiska förtecken. Likaså finns en längre erfarenhet av att unga i vänsterextrema grupperingar har använt ideologiskt motiverat våld, främst mot politiska motståndare. Aktiviteten hos höger- respektive vänsterextrema grupper brukar ”trigga” varandra. Nu riktas mycket uppmärksamhet mot att unga personer reser till Syrien och Irak för att strida för den så kallade Islamiska staten (IS).¹

I Sverige har våldsbejakande extremism länge setts som en fråga för polisen och rättsväsendet. Mycket av forskningen på området har också denna utgångspunkt. Men alltmer har insikten växt fram att frågan om barn och unga vuxna som är inblandade i våldsbejakande extremism också kan vara en angelägenhet för socialtjänsten. Våldsbejakande extremism är ett allvarligt problem – för samhället som helhet men också för individen som involverats. I den nationella handlingsplanen för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism är ökad kunskap, stärkt samverkan samt förebyggande arbete och stöd till avhopp några av de områden som särskilt lyfts fram [1]. 2014 tillsatte regeringen en nationell samordnare mot våldsbejakande extremism [2]. En viktig uppgift för samordnaren är att stödja och stärka lokal samverkan.

Definitioner

Det har förts diskussioner om vad som menas med våldsbejakande extremism och vad radikaliseringsprocessen innebär. Nedanstående är definitioner som ofta används, bland annat av Säkerhetspolisen och av Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism. Det centrala är att våld främjas för att uppnå ideologiska mål.

¹ Benämningen “den så kallade Islamiska staten” beror på att detta inte är en erkänd stat. I materialet skrivs det fortsättningsvis IS.

Våldsbejakande extremism

Våldsbejakande extremism är ett samlingsbegrepp för rörelser, ideologier eller miljöer som inte accepterar en demokratisk samhällsordning och som främjar våld för att uppnå ett ideologiskt mål.

Våldsbejakande radikaliserings

Begreppet våldsbejakande radikaliserings syftar här på den process då en person eller grupp börjar bejaka våld i politiskt eller ideologiskt syfte. Radikaliseringsprocessen är ofta komplex och sker samtidigt på både individ-, grupp- och samhällsnivå. Radikaliseringsprocessen kan vara lång och utdragen, men den kan också vara relativt snabb.

Deradikalisering

Begreppet deradikalisering syftar på den process som innebär att en individ eller en grupp ändrar inställning och inte längre främjar ideologiskt motiverat våld.

Säkerhetspolisen bedömer att det idag finns tre våldsbejakande extremistiska miljöer i Sverige: den autonoma miljön², vit makt-miljön och den våldsbejakande islamistiska extremistiska miljön [3]. Dessa har beskrivits i rapporter från Brottsförebyggande rådet och Säkerhetspolisen [4, 5]. När det i detta material generellt står ”våldsbejakande extremism”, så är det alla dessa former som avses.

Det förekommer diskussioner om hur olika våldsbejakande extremistiska rörelser ska benämnas. Framför allt har detta gällt det som ibland kallas Islamiska staten (IS), ibland ISIL eller Daesh. I detta material skrivs fortsättningsvis IS, eftersom det ännu är den mest använda benämningen.

Den våldsbejakande extremismen kan ta sig skilda uttryck – från att på olika sätt stödja eller uppmana andra till att utföra våldshandlingar och attentat – till att delta i finansiering, planering, förberedelse och genomförande av olika våldshandlingar. Våldsbejakande extremism kan leda till allvarliga våldsbrott och till terrorism.

² Den autonoma miljön består framför allt av olika nätverk på yttersta vänsterkanten. Här finns också enfrågegrupperingar, som exempelvis djurrättsaktivister.

Barn och unga vuxna

I detta material används begreppen *barn* och *unga vuxna*.

Med *barn* avses varje människa under 18 år, enligt FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen. Motsvarande definition av barn återfinns i 1 kap. 2 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL.

Med *unga vuxna* avses i detta material personer i åldern 18-25 år.

Svenska kommuners erfarenheter

Inom ramen för detta uppdrag sände Socialstyrelsen under hösten 2015 ut en webbenkät till socialtjänsten i alla Sveriges kommuner samt till stadsdelarna i Stockholm, Göteborg och Malmö (se bilaga). Syftet var att få kunskap om kommunernas erfarenheter av kontakter med barn och unga vuxna som är involverade i våldsbejakande extremism. Svarsfrekvensen på enkäten var 69 procent.

Svaren på enkäten visar bland annat att

- i 11 procent av kommunerna hade socialtjänsten under det senaste året varit i kontakt med barn under 18 år som på något sätt varit involverade i – eller misstänkts riskera att involveras i – våldsbejakande extremism.
- i 11 procent av kommunerna hade socialtjänsten under det senaste året varit i kontakt med unga vuxna (18-25 år) som på något sätt varit involverade i – eller misstänkts riskera att involveras i – våldsbejakande extremism.
- det är vanligast att socialtjänsten kommer i kontakt med religiös våldsbejakande extremism
- det är flera olika verksamheter inom socialtjänsten som kan komma i kontakt med problemet
- det är ovanligt att socialtjänsten ger insatser till barn och unga vuxna på grund av våldsbejakande extremism
- det är vanligare att socialtjänsten ger insatser till anhöriga.

Fokus på att stödja individen

Fokus för socialtjänsten är att stödja individen utifrån dennes särskilda behov och förhindra att han eller hon dras in i destruktiva miljöer. Alla de insatser som redovisas i detta material utgår från det perspektivet. Det är behoven som följer av de våldsamma handlingarna eller risken för sådana handlingar – inte åsikterna – som kan leda till insatser. För socialtjänsten handlar det om att skydda, stödja och hjälpa barn och unga vuxna, inte att hantera frågor om samhällets säkerhet. Det sistnämnda är ansvar som ligger hos andra aktörer och det pekar på vikten av samverkan.

Redan idag arbetar socialtjänsten med barn och unga i svåra situationer – missbruk, våld, kriminalitet och annan utsatthet. Strukturer har lagts fast och arbetssätt och samverkansformer har utarbetats för att ge stöd och hjälp. Det

gäller således att öka medvetenheten, lära sig hantera ett relativt nytt samhällsfenomen.

Barn och unga vuxna kan vara involverade i olika typer av våldsbejakande extremism, på olika sätt och i varierande omfattning. Här består socialtjänstens uppgifter i att genom olika insatser försöka förebygga att de dras in, stödja dem som är involverade att lämna miljön samt att ge stöd åt dem som lämnat dessa sammanhang så att de inte åter riskerar att involveras.

Barn och unga vuxna i våldsbejakande extremism kan ha begått brottsliga handlingar och dömts för detta. Socialtjänstens uppgift handlar här om att stödja återanpassningen i samhället och ge insatser som kan underlätta denna process. Det understryker vikten av samverkan, både med Statens institutionsstyrelse och med Kriminalvården.

Socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna i våldsbejakande extremism kan sammanfattas i följande punkter:

- ökad medvetenhet
- stärkt samverkan
- generellt förebyggande insatser
- förebyggande insatser riktade mot särskilt sårbara grupper
- insatser riktade till enskilda individer.

Flera verksamheter berörs

Den tidigare nämnda webbenkäten samt övriga kontakter med kommunerna visar att flera enheter inom socialtjänsten kan komma i kontakt med problematiken med barn och unga vuxna i våldsbejakande extremism. Det kan gälla individ- och familjeomsorgen (IFO), vård och omsorg om personer med funktionsnedsättning, verksamheter med ansvar för integration. Men dessa barn och unga vuxna kan även finnas inom andra verksamheter som kan ha viktig kunskap om dem: familjecentraler, psykiatrin, BVC, mödravården, folktandvården, skolan, fritidsverksamheter eller hos polisen. Därför är det viktigt att det i socialtjänsten finns en grundläggande kunskap om problematiken och att socialtjänsten samverkar med andra aktörer. För att upprätthålla en sådan kunskap behöver det inom socialtjänsten finnas personer med särskilt ansvar att bevaka frågorna och erbjuda stöd till personal som kommer i kontakt med problemet.

Metod

Detta material bygger på forskning och annan litteratur, lagstiftning, rapporter från myndigheter och andra aktörer, nationella och kommunala handlingsplaner, erfarenheter förmedlade vid möten med svenska kommuner samt vid studiebesök i Danmark, Tyskland och Storbritannien. Möten har också genomförts med relevanta myndigheter, såsom Polismyndigheten, Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse (SiS).

Inom ramen för uppdraget har Socialstyrelsen genomfört en bred litteraturgenomgång. Den har omfattat forskning men även andra publikationer som har haft betydelse för detta uppdrag. Syftet har främst varit att ta reda på om det finns metoder som är effektiva för att få personer att lämna våldsbejakande extremism.

Det finns stora svårigheter förknippade både med forskning generellt om våldsbejakande extremism och om att följa upp och utvärdera förebyggande, motverkande och rehabiliterande åtgärder. Det handlar bland annat om säkerhet, sekretess och personers önskan att vara anonyma. Man kan sällan använda personer involverade i våldsbejakande extremism som direkta informationskällor eller bedriva kontrollerade studier inom området.

I nuläget finns det ingen beprövad och väl utvärderad teori som kan beskriva vad som behöver göras för att en individ som är involverad i våldsbejakande extremism ska avradikaliseras och återanpassas till samhället. Få program har utvärderats eller drivits tillräckligt länge för att ge underlag för tillförlitliga forskningsresultat.

När det av olika skäl inte finns vetenskapliga resultat att tillgå inom ett område får man använda annan kunskap. Under arbetet med detta material har Socialstyrelsen

- genomfört en enkät till kommunerna och stadsdelarna i Stockholm, Göteborg och Malmö om socialtjänstens erfarenheter av kontakter med barn och unga vuxna som är involverade i, eller misstänks riskera att involveras i, våldsbejakande extremism
- genomfört en hearing med cirka tio svenska kommuner
- samlat in exempel, i Sverige och internationellt, på hur kommuner och andra aktörer arbetar med frågor kring barn och unga vuxna i våldsbejakande extremism
- inhämtat synpunkter från kommuner och myndigheter.

En väsentlig del i arbetet med detta material har varit studiebesök och möten med olika aktörer, både i Sverige och utomlands. Syftet med studiebesöken har i första hand varit att ta reda på vilka metoder som används i arbetet samt hur samverkan mellan olika aktörer bedrivs.

Den enkät som Socialstyrelsen sände ut till kommunerna hösten 2015 ger en bild av socialtjänstens kontakter med barn och unga vuxna som involverats i våldsbejakande extremism. En hearing med cirka tio kommuner har anordnats för att få ytterligare information om kommunernas erfarenhet av problematiken samt vilken vägledning de önskar från nationell nivå i arbetet med frågan. När det fortsättningsvis hänvisas till erfarenheter från verksamheter, så avses det som förmedlats vid möten med verksamheter i Sverige och utomlands.

Eftersom det saknas tillräckligt prövade och utvärderade metoder för att stödja barn och unga vuxna att lämna våldsbejakande extremism så kan Socialstyrelsen inte utfärda några rekommendationer i det avseendet. De verksamheter och arbets sätt som beskrivs i detta material får ses som exempel på hur man kan arbeta.

Om materialet

Detta material vänder sig till enhetschefer och handläggare och fokuserar på socialtjänstens arbete i ärenden med barn och unga vuxna som är involverade eller riskerar att involveras i våldsbejakande extremism. Syftet är att vara ett stöd för socialtjänsten i sådana ärenden.

Materialet koncentreras till följande områden:

- vägar in i och ut ur våldsbejakande extremism
- upptäckt
- utredning
- insatser
- stöd till anhöriga
- samverkan
- relevant lagstiftning.

Utgångspunkten är att socialtjänsten ska kunna använda de strukturer och samverkansformer som redan finns och inte behöva skapa nya organisationsformer. I materialet beskrivs olika former av samverkan och hur problematiken med våldsbejakande extremism kan inkluderas i dessa.

Återkommande redogörs för hur upplevelser av utanförskap samt olika former av social problematik kan ligga bakom att unga personer involveras i våldsbejakande extremism. I 1 kap. 1 § SoL, den så kallade portalparagrafen, anges de övergripande målen och grundläggande värderingarna för samhällets socialtjänst – demokrati, jämlikhet, solidaritet och trygghet. Socialtjänsten ska medverka till en samhällsutveckling som syftar till jämlikhet i levnadsvillkor och social och ekonomisk trygghet. Verksamheten ska syfta till att öka den enskildes möjligheter att ta del i samhällets gemenskap och förebygga uppkomsten av sociala svårigheter och begränsa eller avhjälpa enskildas och grupperns behov av stöd och hjälp.³ Bestämmelserna om socialtjänstens medverkan i samhällsplaneringen är ett av de viktigaste inslagen i SoL.⁴ Härigenom ges socialtjänsten möjlighet att förebygga sociala problem. Samhällsplaneringen måste, enligt förarbetena, utformas utifrån kunskapen om sociala villkor. Den sociala sektorns medverkan i samhällsplaneringen syftar till att

- utjämna skillnader i levnadsvillkor,
- se till att den sociala tryggheten omfattar alla,
- förstärka gemenskap och solidaritet mellan människorna,
- främja medborgarnas engagemang i gemensamma angelägenheter.⁵

I materialet behandlas socialtjänstens möjligheter att medverka i ett generellt förebyggande arbete. Tonvikten ligger dock på att ge stöd för socialtjänstens arbete i situationer då enskilda pojkar och flickor, unga kvinnor och unga män är eller riskerar att bli involverade i våldsbejakande extremism.

³ Proposition 1979/80:1 Om socialtjänsten s. 522

⁴ Ref. som ovan s. 156

⁵ Ref. som ovan s. 156

I materialet beskrivs insatser som specifikt utformats för personer involverade i våldsbejakande extremism och deras anhöriga. Vidare redogörs för olika faktorer bakom att personer kan dras in i våldsbejakande extremism. De unga kvinnornas situation behandlas särskilt. Kortfattat redovisas lagstiftningen gällande anmälningsskyldighet, att inleda utredning, sekretessregler, samverkan med andra aktörer. Det är generella bestämmelser och behandlas mer utförligt i andra handböcker och vägledningar från Socialstyrelsen. Lagstiftning som kan bli aktuell när det gäller barn och unga vuxna i våldsbejakande extremism har dock särskilt lyfts fram. Att upptäcka, utreda och ge insatser till barn respektive unga vuxna behandlas i två separata avsnitt eftersom lagstiftningen skiljer sig åt.

En fråga som uppmärksammats vid möten med svenska kommuner är möjligheten att använda lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, i dessa situationer. En genomgång av rättsfall relaterade till våldsbejakande extremism och LVU har gjorts och presenteras här.

I uppdraget har ingått att ge exempel på hur man arbetar med våldsbejakande extremism i några europeiska länder. Sådana beskrivningar finns också. Det är dock viktigt att beakta att lagstiftning och myndigheters uppdrag skiljer sig åt mellan länderna och att exemplen därmed inte är direkt överförbara till svenska förhållanden. Dock kan de ge viktig information om hur olika länder tar sig an problematiken med våldsbejakande extremism.

Sist redovisas resultatet av enkäten till kommunerna om socialtjänstens erfarenheter av kontakter med barn och unga vuxna i våldsbejakande extremism.

Barn och unga vuxna i våldsbejakande extremism

Vägarna in i, men också ut ur, våldsbejakande extremism kan se olika ut. I detta avsnitt redogörs för faktorer som kan ligga bakom att unga personer dras in, men också så småningom lämnar miljön. Inledningsvis beskrivs risk- och skyddsfaktorer.

Risk- och skyddsfaktorer

När det handlar om våldsbejakande extremism brukar man tala om risk- och skyddsfaktorer, precis som man gör när det gäller barns utveckling och social utsatthet. Begreppet riskfaktorer används om faktorer som ökar risken för att personen ska utveckla problemet. Begreppet skyddsfaktorer används om faktorer som minskar risken för en sådan utveckling [6, 7].

För att förstå ett fenomen som radikaliseringsprocess, det vill säga den process som kan leda in i våldsbejakande extremism, så är det viktigt att ta hänsyn till faktorer på olika nivåer. Det handlar dels om individuella faktorer, dels om relationer till familj och det sociala nätverket i skolan, på fritiden etcetera. Utbildning och arbetsmarknad är faktorer på samhällsnivå. Slutligen finns faktorer på kulturell och strukturell nivå [8].

Både risk- och skyddsfaktorer finns på alla nivåer – struktur, samhälle, grupp och individ. Genom att reducera riskfaktorer och förstärka skyddsfaktorer kan risken för en oönskad utveckling minskas.

Upplevt utanförskap

Gemensamt för många som söker sig till våldsbejakande extremistiska miljöer är upplevelsen av utanförskap – att inte passa in i skolan, i arbetslivet, i sin lokala omgivning, i samhället. Personerna kan ha svårt att knyta relationer med omgivningen. Flera har på olika sätt upplevt kränkningar i livet – mobbning, misshandel, destruktiva familjeförhållanden med missbruk och våld, svag ekonomi och arbetslöshet [8].

En del upplever sig också ha blivit kränkta av samhället – marginaliserade och diskriminerade som individer eller som grupp. I extremistmiljöer kan personerna få bekräftelse och stöd för sina tankar och känslor [8].

Brottsförebyggande rådet (Brå) beskriver här nedan önskan om tillhörighet som en viktig faktor bakom att unga dras till extremistiska miljöer [4].

Något som ser likadant ut på höger- och vänstersidorna är viljan att synas och bli sedd, att tillhöra. Det och den svart-vita världsbilden. Något som omtalat lockar är de förenklade budskapen. Det finns en enorm dragningskraft i att ha enkla svar till hands. Detta sker ofta i kombination med en stark övertygelse om att man har rätt i sin ideologi.

En kvinna med bakgrund i en autonom grupp som använde våld beskrev det på följande sätt [9]:

Vi kände att vi satt inne med sanningen och jag ville verkligen störta det här samhället som var så fel.

I Brå:s rapport berättar en person som engagerade sig i den autonoma rörelsen om hur en svår uppväxt kan vara en förklaring till varför våldet blev ett alternativ [4].

Många, de flesta, jag med, av dem som deltog i de olika grupperingarna var personer med ganska trasig bakgrund. Man kanske också var uppväxt med en känsla av underlägsenhet och "hat" mot överhet, rika, personer som skor sig på andra. Jag vet själv att man kunde få en härlig känsla av att få slå sönder eller förstöra egendom som representerade dessa grupper man kände agg mot.

En liknande bakgrund hade en ung kvinna som sökte sig till en nynazistisk grupp [9].

Det var strukturen, ordningen hon längtade efter. Något som hade saknats i hennes liv. Hon hade haft en jobbig uppväxt. Tre gånger avbröt hon gymnasiet, en gång komvux. Hon bröt med sin familj och fann i stället en ny i sina kamrater ... Hon kallade dem till och med för "Familjen".

Sökande efter mening och tillhörighet

Extrema ideologier – politiska eller religiösa – vill förstärka intrycket av "vi och dom". Individerna får enkla svar presenterade för sig på de upplevda kränkningarna och kan då få känna en stark tillhörighet och skydd. Det kan upplevas som den enda chansen att få bli sedd och hörd. Omgivningens negativa reaktioner på den radikaliserades värderingar, handlingar och symboler kan för en del bli den sista bekräftelsen på att de inte passar in. De kan också uppleva status och makt när deras grupptillhörighet skrämmer andra. I detta ligger också möjligheten till revansch och hämnd [8]. En person förklarar sitt engagemang i våldsbejakande islamism på följande sätt [10]:

Mitt mål är att visa att det finns en avsky, att det sker en massa saker i världen men att ingen bryr sig, att det bara får fortgå. Jag vill uppmärksamma allmänheten på det.

En kvinna med bakgrund i den autonoma vänstern beskriver önskan att sticka ut, bli sedd [9].

Då hjälper det ju inte bara att vara lite vänster, det är ingen som tar en på allvar. Men om man har varit med och dragit några stenar i ett skyltfönster så räknas man plötsligt i andras ögon.

Vägarna in i och ut ur våldsbejakande extremism

Inom forskningen diskuterar man vad det är som för människor in i våldsbejakande extremism, men också vad det är som gör att man så småningom lämnar den.

Vägarna in

Det går inte att finna enkla svar på varför unga människor dras in i våldsbejakande extremism. Ofta handlar det om komplexa samband, där såväl personliga som omgivande faktorer spelar in. Några faktorer att uppmärksamma – både i det förebyggande arbetet och i insatser till individerna – brukar dock särskilt lyftas fram:

- Behovet av att höra till, att finna en gemenskap.
- Behovet av status och erkännande.
- Behovet av att finna mening med tillvaron och handla därefter.
- Behovet av goda familjrelationer, främst med föräldrar och syskon [11].

Ibland är radikaliseringsprocessen in i extremism en process som kan ta relativt lång tid, och ibland kan det gå mycket fort.

Brottsförebyggande rådet och Säkerhetspolisen har beskrivit fyra huvudvägar in i våldsbejakande extremism [4, 5].

- Utagerarens väg
- Grubblarens väg.
- Familjens väg.
- Kontaktsökarens väg.

Utagerarens väg

Personer som radikaliserar sig in i extremism genom utagerarens väg kännetecknas av att de har olika problem. En otrygg uppväxt och tidig kriminell belastning är inte ovanligt. I bakgrunden finns sociala eller psykologiska orsaker som gör att personerna blir utagerande och bryter mot samhällets regler och normer för att få uppmärksamhet, söka spänning eller skapa sig en identitet. Dessa personer har många gånger egna erfarenheter av våld, som kommit att utgöra ett normalt inslag för att hantera konflikter [12]. De är därför förberedda på att använda våld, och det som återstår för att tillgripa politiskt motiverat våld är att de radikaliserar sig. Det sker genom att de får kontakt med ideologiskt drivna personer. Utåtagerarens personlighet är särskilt tydlig för de pojkar i yngre tonåren som dras till vit makt-miljön [4, 5].

Grubblarens väg

De personer som radikaliserar sig in i extremism genom grubblarens väg kan beskrivas som sökare. På samma sätt som de som går utagerarens väg har grubblarna svårt att finna sin plats i samhället, men istället för att bli utagerande vänder de sig inåt och söker svar på sina frågor genom att läsa och

fundera. Till skillnad mot de utagerande har grubblaren ofta en trygg uppväxt. Förkovran och diskussion uppmuntras i familjen vilket tidigt väcker intresset för politik, ideologi och religion. Därför ligger det nära till hands att grubblaren väljer en intellektuell väg in i extremism. Litteratur och egna tankar om orättvisor i samhället liksom känslan av frustration gör att grubblaren kan bli mottaglig för radikaliserings, som ofta sker efter en upplevelse av insikt eller en omvälvande händelse. Både utagerarens och grubblarens väg förutsätter att radikala ideologier finns i omlopp via sociala rörelser som kan ge uttryck för deras behov. Möjligen är grubblarens väg mer vanligt förekommande för personer som dras till den autonoma miljön än till vit maktgrupperingar [4, 5].

Familjens väg

I motsats till utagerande och grubblare kännetecknas de personer som går familjens väg inte av problem med att passa in utan snarare att acceptera och bygga vidare på radikala idéer som finns i närmiljön. Uppväxten sker i en miljö där det finns radikala personer, och därför är radikala uppfattningar något normalt. Radikaliseringen blir därför inte ett abrupt brott eftersom personen inte aktivt söker ett nytt sammanhang. Denna väg behöver inte nödvändigtvis gå genom familjen, även om det är vanligast. Snarare tar familjens väg sikte på den omedelbara närmiljön som innefattar släkt, familjevänner och klasskamrater. Även om inte själva familjen är källan till radikaliserings finns dock en passiv acceptans för vissa radikala idéer hos familjemedlemmarna [4, 5].

Kontaktsökarens väg

De personer som radikaliseras in i extremismen genom kontaktsökarens väg kännetecknas av att de söker kontakt med en person eller en grupp. Det vill säga, till skillnad från grubblaren och utageraren lockas inte kontaktsökaren av spänning eller idéer och till skillnad från personer som radikaliseras genom familjens väg har kontaktsökaren ingen tidigare erfarenhet av radikala idéer. Kontaktsökaren dras i stället till en gruppering av ett behov av närhet eller gemenskap. Det betyder att kontaktsökaren antingen önskar en närmare relation med en viss person som ingår i en extremistisk grupp och därför närmar sig gruppen eller att kontaktsökaren attraheras av den sociala gemenskap som finns i gruppen [4].

Radikaliseringsresan – ett annat sätt att förklara vägen in

I stället för att, som i beskrivningen ovan, tala om ”typer” av personer i extremistmiljöer så har forskningen också beskrivit vägen in som en slags resa i en ung persons sökande efter en identitet på vägen ut i vuxenlivet. Här kan tre olika ”radikaliseringsresor” urskiljas [13].

- ”Being pushed away” från problem i familjen och närmiljön.
- ”Being pulled away” genom dragningskraften in i den extremistiska miljön.
- Att vara en passionerad personlighet som dras till olika typer av extrema utmaningar.

En litteratursammanställning om radikaliserings och avradikalisering pekar mot att individernas motiv för att gå med är liknande när det gäller terroristorganisationer, sekter och kriminella gäng. Det råder enighet om sociala nätverks betydelse för såväl rekrytering till grupper som för avradikalisering [14].

Forskningen har även pekat på flera exempel där personer bytt en extremistisk miljö mot en annan. Här är det inte ideologin som är det centrala, utan behovet av att tillhöra en grupp, sökandet efter identitet och gemenskap, opposition mot samhället eller fascination av det militanta [15].

Ett exempel – danska ungdomar som rest till väpnad konflikt

I en rapport från danska Ankestyrelsen bekräftas att ungdomar som involverats i våldsbejakande extremism i många fall kan ha haft en problematisk uppväxt [16]. Ankestyrelsen har undersökt 20 fall där unga personer antingen rest till Syrien för att delta i väpnad konflikt eller förberett en sådan resa. De flesta i undersökningen var unga män och födda i Danmark. En majoritet av familjerna hade invandrat, främst från Mellanöstern och Nordafrika. En betydande andel av de ungas föräldrar hade sociala och psykiska problem. Missbruk och våld förekom i familjen. Det noterades också att det var vanligt med frånvarande fäder. Arbetslöshet och låg utbildning var gemensamt för många av familjerna i undersökningen. Sju av dem som reste – förmodligen till väpnad konflikt – var barn mellan 14 och 18 år. Generellt sett beskrivs de ungas svårigheter som psykisk ohälsa, ADHD, sorg, våld, hot, rädsla, isolering, tristess och misstro mot samhället och dess institutioner. Över hälften av de unga hade varit inblandade i kriminalitet. I 14 av fallen hade familjerna sedan flera år haft kontakt med kommunen på grund av sin sociala problematik.

Push- och pullfaktorer

När det gäller gruppstillhörighet brukar man tala om att det finns vissa faktorer som stöter bort individen ur ett sammanhang till ett annat och andra som drar och lockar personen att gå från ett sammanhang till ett annat. Man kallar detta för push- och pullfaktorer [4]. Dessa begrepp används ofta i forskningen för att beskriva radikaliserings och avradikalisering [17]. Begreppen har också använts när länder och städer i Europa har antagit handlingsplaner mot våldsbejakande extremism. I danska och norska handlingsplaner och vägledningar benämns de press- och motivationsfaktorer [8, 11]

- Push-faktorer (pressfaktorer) syftar på de negativa krafter och sociala omständigheter som pressar en person ut ur ett sammanhang och in i ett annat. Pressfaktorer grundar sig ofta i frustration hos den enskilde på grund av globala orättvisor, konflikter i världen, upplevelse av diskriminering och utanförskap, personliga kriser och tragedier.
- Pull-faktorer (motivationsfaktorer) syftar på de faktorer som motiverar och drar personen in i en ny miljö. En viktig motivationsfaktor är närstående personer som redan är aktiva i miljön. Föräldrar och vänner kan vara en viktig väg in i extremismen – men också ut ur den [11].

Ideologi och tro är betydelsefulla, men företrädare för olika verksamheter beskriver att det inte är ovanligt att unga radikaliserade saknar djupare kunskap om religion eller politik. Det är annat som fört dem in i dessa sammanhang. Detta är viktig kunskap för personal, om de öppningar som kan finnas för personer att lämna en extremistisk miljö. En person med bakgrund i militant islamism beskriver upplevelsen av tillhörighet i gruppen så här [10].

Det var mycket känslor hela tiden, prat om att det är "vi mot dom", och jag ville ingå i den gemenskapen.

I Norges nationella vägledning för att förebygga våldsbejakande extremism finns en lista på push- och pullfaktorer (press- och motivationsfaktorer) att vara medveten om för att lättare förstå varför unga kan dras in [8]. Dessa anges i nedanstående tabell. Detta är också faktorer som känns igen när det handlar om olika former av social utsatthet. Det är dock viktigt att notera att förekomsten av dessa faktorer i sig inte ger upphov till radikalisering, men de kan innebära att personen kan vara i risk för radikalisering.

Press- och motivationsfaktorer

Pressfaktorer	Motivationsfaktorer
Utanförskap	Respekt
Upplevelse av diskriminering	Erkännande
Upplevelse av rasism	Makt och kontroll
Känslan av att bli kränkt	Känslan av att göra något meningsfullt
Upplevelse av orättfärdighet	Känslan av mening med livet
Identitetssökande	Tillhörighet, gemenskap och identitet
Dålig självkänsla	Lojalitet till gruppmedlemmarna
Bristande tro på demokratiska lösningar	Förebilder (förelskelse eller respekt)
Traumatiska upplevelser	Bekräftelse
Meningsslöshet	Attraktiva ideologiska argument
Äventyrlust	Samhällsengagemang

Källa: Nasjonal veileder for forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme. Justis- og beredskapsdepartementet. Oslo 2015.

Vägarna ut

Många lämnar efter en tid på egen hand extremistmiljön. Orsakerna till detta är lika komplexa som anledningen till varför de en gång drogs in. Det kan bero på att gruppen inte längre uppfyller behoven i den unges tillvaro, att priset för att vara med blir för högt i form av till exempel påtryckningar, hot och våld. Det kan även handla om besvikelse på ledare och vänner i gruppen. Det kan röra sig om samhällsförändringar som gör organisationen mindre relevant. Personen kan ha blivit desillusionerad, förlorat tron på ideologin eller religionen. Samma besvikelse som en gång riktades mot samhället vänds nu mot gruppen eller ideologin [15, 18, 19]. Ytterligare en orsak till att lämna miljön kan vara att den unge personen möter nya människor eller får nya intressen. I både det förebyggande arbetet och i stödet till enskilda för att frigöra sig är det viktigt att vara medveten om dessa sammansatta faktorer.

På samma sätt som man talar om push- och pullfaktorer (press- och motivationsfaktorer) när det gäller radikaliseringsprocessen, så kan man använda begreppen när det gäller avradikalisering. I tabellen nedan nämns några betydelsefulla faktorer [8].

Faktorer för avradikalisering

Pressfaktorer	Motivationsfaktorer
Straffrättsliga reaktioner	Längtan efter ett normalt liv
Tar avstånd från våld	Bekräftelse
Känslan av att bli kränkt	Tillhörighet till en ny miljö
Förlorat tron på ideologin	Attraktiva ideologiska argument
Förlorad tillit och status	Fått ett arbete
	Träffat en partner
Förlorade illusioner och kamratskap	Bildat familj
	Ny ideologisk ståndpunkt

Källa. Nasjonal veileder for forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. Justis- og beredskapsdepartementet. Oslo 2015.

Socialt arbete med ett nytt problemområde

För socialtjänsten är våldsbejakande extremism ett relativt nytt problemområde. Enligt SoL ska socialtjänsten arbeta med insatser på tre nivåer – strukturinriktade, allmänt inriktade och individuellt inriktade. Det handlar till exempel om att medverka i samhällsplaneringen, bedriva uppsökande verksamhet och erbjuda information till grupper som riskerar att vara särskilt sårbara samt att ge stöd till enskilda individer.

Ökad medvetenhet och omvärldsbevakning

Ett första, grundläggande steg för att kunna arbeta med barn och unga vuxna som är eller riskerar att bli involverade i våldsbejakande extremism är att känna till vilka strömningar som finns i närområdet, vilka grupperingar som är aktiva, var de håller till, viktiga mötesplatser där unga kan tänkas rekryteras. Kunskap om olika gruppers symboler och andra kännetecken, till exempel kläder, är också betydelsefull [2]. När Köpenhamns kommun tog fram sin handlingsplan mot våldsbejakande extremism så var omvärldsbevakningen en viktig komponent [11]. Omvärldsbevakning innebär också att ta till sig kunskap om hur andra aktörer arbetar med frågor om våldsbejakande extremism.

Det våldsbejakande – inte åsikterna – har betydelse

Det är angeläget att försöka förebygga att barn och unga vuxna dras in i våldsbejakande extremism. Här gäller det att förstå när och på vilka signaler omgivningen har anledning att reagera – när den unges aktiviteter kan bli en fråga för socialtjänsten. Det är inte personens åsikter som ska kunna leda till insatser från socialtjänsten, utan de behov som följer av de våldsamma handlingarna eller risken för våldshandlingar. Således är det viktigt att ta oron på allvar, och försöka ta reda på vad olika signaler kan stå för.

Socialtjänstens arbete på tre nivåer

3 kap. 1 § SoL

Till socialnämndens uppgifter hör att

- göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen,
- medverka i samhällsplaneringen och i samarbete med andra samhällsorgan, organisationer, föreningar och enskilda främja goda miljöer i kommunen,
- informera om socialtjänsten i kommunen,
- genom uppsökande verksamhet och på annat sätt främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden,
- svara för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det.

3 kap. 4 § SoL

Socialnämnden skall i den uppsökande verksamheten upplysa om socialtjänsten och erbjuda grupper och enskilda sin hjälp. När det är lämpligt skall nämnden härvid samverka med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.

Socialnämnden ska arbeta förebyggande.⁶ Medverkan i samhällsplaneringen utifrån sociala mål blir här av stor betydelse. Även samhällsarbete i form av uppsökande verksamhet som innefattar information och erbjudande av insatser kan vara viktig ur ett förebyggande perspektiv.

Kommunens yttersta ansvar

2 kap. 1 § SoL

Varje kommun svarar för socialtjänsten inom sitt område, och har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver. Detta innebär ingen inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän.

Detta kan exempelvis innebära att ge stöd och hjälp åt barn och deras familjer när barnet involverats eller riskerar att involveras i våldsbejakande extremism.

⁶ Prop. 1979/80:1 s. 136

Socialnämndens ansvar för vissa grupper

I SoL lyfts socialtjänstens arbete med vissa grupper fram.

Barn och unga

Socialnämndens särskilda ansvar för att barn och unga som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och det stöd som de behöver tydliggörs i 5 kap. 1 § SoL. I bestämmelsen klargörs att socialtjänsten både har möjlighet och skyldighet att följa utvecklingen för barn som far illa eller riskerar att fara illa. Socialnämnden ska verka för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden. En av huvuduppgifterna är att ge såväl vuxna som barn hjälp och stöd som inte kan tillgodoses på annat sätt.⁷ I socialnämndens arbete för att se till att barn och deras familjer vid behov får tillgång till detta stöd och skydd har det förebyggande arbetet en central betydelse.⁸ Inom ramen för detta förebyggande arbete kan olika former av råd och stöd erbjudas.

Brottsoffer

Personer i extremistmiljöer kan både utöva hot och våld och samtidigt själva vara brottsoffer.

Socialnämnden har ett särskilt ansvar för brottsoffer. Det framgår av bestämmelsen i 5 kap. 11 § SoL. Bestämmelsen omfattar samtliga brottsoffer, oavsett ålder och kön. Där framgår också att socialnämnden har ett särskilt ansvar för kvinnor och barn i vissa situationer.

Läs mer: Utreda barn och unga. Handbok om socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015), Sociala insatsgrupper. Lokal samverkan för att förhindra ungdomar att begå brott (2016) samt Brottsoffer och deras närstående. Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp (2012)

Att organisera arbetet

Ökad medvetenhet är centralt i arbetet med våldsbejakande extremism, att se att detta kan vara en angelägenhet för flera verksamheter inom socialtjänsten. Ingången till socialtjänsten måste vara lätt och tydlig för personer som behöver stöd och hjälp.

Var kan problematiken aktualiseras?

Den tidigare nämnda undersökningen om danska ungdomar som rest eller förberett sig i syfte att resa till Syrien visar att en stor del av dessa familjer har haft långvarig kontakt med kommunen [16]. Möten med kommuner i Sverige bekräftar denna bild. I många fall lever familjerna i social utsatthet och är av olika skäl kända av socialtjänsten. De kan ha beviljats ekonomiskt bistånd, de kan ha haft kontakt med verksamheten för barn och unga. De kan också ha funnits inom enheten för omsorg om personer med funktionsnedsättning, på grund av en psykiatrisk diagnos. Socialstyrelsens enkät till kommunerna (se bilaga) visar också att problematiken kan ha uppmärksam-

⁷ Proposition 2005/06:166 Barn som bevittnat våld s. 14 ff

⁸ Proposition 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga s. 96

mats inom en familjecentral, i verksamheter för ensamkommande barn eller enheter med ansvar för integration. Därför är det viktigt att det inom socialtjänsten finns en bred medvetenhet om problematiken. Eftersom detta kan uppmärksammas i verksamheter som möter barn, unga vuxna och föräldrar så är samverkan med exempelvis skolan och hälso- och sjukvården betydelsefull samt att god kännedom finns om varandras verksamheter.

En lätt och tydlig ingång

Erfarenheter visar att det många gånger kan vara svårt för exempelvis föräldrar att vända sig till kommunen med oro för att barnet dragits in i en våldsbejakande extremistisk miljö. Detta är ofta förknippat med skuld och skam och en rädsla för vad som ska hända ifall man vänder sig till myndigheter. Detsamma kan gälla för en ung person som vill ha hjälp att lämna miljön. Information och kommunikation är därför centralt. Det behöver finnas en tydlig ingång för den som söker stöd i dessa frågor, en trygghet i att oron tas på allvar och att det finns en plan för hur dessa frågor ska hanteras.

Information på olika språk riktad till allmänheten, till exempel på kommunens webbplats, behöver också finnas om vart man kan vända sig för att få stöd och vilka insatser som kommunen kan erbjuda. Information kan även behöva riktas till grupper av ungdomar som kan vara särskilt sårbara för att radikaliseras. Föräldrar och andra anhöriga är också viktiga målgrupper för information.

Bemötandets centrala betydelse

När ett barn och en familj har kontakt med socialtjänsten blir ofta relationen till socialsekreteraren betydelsefull [7]. Bemötandet har en central betydelse, att personalen lyssnar och tar oron på allvar. Eftersom socialtjänstens möjligheter att agera är begränsade när det gäller de unga vuxna, alltså personer över 18 år, och insatserna då till allra största delen bygger på frivillighet så är det viktigt att försöka stärka den enskildes nätverk. Familj och vänner har stor betydelse. Erfarenheter visar att radikalisering är en process som ibland kan ta relativt lång tid, och då finns det möjligheter för socialtjänsten att agera.

Samtala genom tolk

Om personen inte behärskar svenska eller till exempel har en allvarlig hörselnedsättning eller talskada, bör socialtjänsten vid behov anlita tolk i enlighet med 8 § förvaltningslagen (1986:223), FL. Det är myndigheten som i det enskilda fallet ska göra en bedömning av om det finns något verkligt behov av tolk. Bara om handläggaren är övertygad om att den enskilde förstår det som kommer fram, kan nämnden låta bli att använda tolk.⁹ Det handlar också om att handläggaren ska förstå vad den unge säger. Om det behövs bör tolk anlitas för såväl muntlig tolkning som skriftlig översättning.

Läs mer: Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten (2015)

⁹ JO 1968 s. 286

Arbeta med etablerade strukturer

Inom socialtjänsten finns lång erfarenhet av att arbeta med barn och unga i utsatthet – med kriminalitet, våld, missbruk, familjeproblem, svårigheter i skolan, psykisk ohälsa. Våldsbejakande extremism har också funnits, även om det tidigare sällan nämnts som ett uttalat problem för socialtjänsten. Det är således inte några nya strukturer som behövs för att arbeta med problematiken, utan en ökad medvetenhet om fenomenet, omvärldsbevakning, kunskap hos personal om att tolka tecken, samverkan.

Sociala medier och radikalisering

Internet och sociala medier spelar en viktig roll. De är sällan orsaken till radikaleringen, men fyller flera betydelsefulla funktioner. Där sprids budskap och personer med liknande uppfattningar får möjlighet att knyta kontakt. Det blir en plattform för att förmedla ideologi och propaganda, och det underlättar rekrytering. Här kan en kollektiv känsla av tillhörighet och gemenskap åstadkommas och personerna kan radikaliseras tillsammans, utan att mötas ”face to face”. Man brukar ibland tala om ”självrädikalisering” då personer i den virtuella världen kan inspireras och sedan agera ensamma utifrån ideologiska motiv [11]. De är så kallade ”lone actors” som utför våldsamma handlingar utan koppling till en etablerad grupp. För samhället är det en särskild utmaning att tidigt upptäcka dessa personer.

Familjeperspektiv och genusperspektiv

Familjen kan vara mycket viktig för att en ung person ska kunna lämna en extremistmiljö, men det kan också vara så att familjen har varit en del i radikaleringen. Ibland finns en längre bakgrund av engagemang i våldsbejakande extremism i familjen.

Uppmärksamma de unga kvinnorna

På senare tid har kvinnornas roll i religiösa extremistmiljöer börjat uppmärksammas. Det är en komplex bild. Mycket tyder på att kvinnor spelar en alltmer aktiv roll. Det är fler kvinnor än tidigare bland dem som rest till Syrien för att ansluta sig till IS, även om kvinnorna fortfarande är få till antalet. Det finns exempel på rekryteringspropaganda som riktas direkt till kvinnor. Det tycks också ibland vara svårare för kvinnor att ta sig ur ett sådant nätverk och avradikaliseras. Många får barn medan de är med i gruppen, vilket komplicerar det ytterligare [17].

Den aktuella utvecklingstendensen med fler aktiva kvinnor i extremistiska grupperingar är densamma som forskaren Katrine Fangen såg när hon studerade norska högerextrema rörelser på 1990-talet [20]. I en militant miljö som ursprungligen var starkt mansdominerad har kvinnorna tagit plats på egen hand.

Ny brittisk forskning har visat att kvinnor som ansluter sig till IS i hög grad gör medvetna val och då lockas av möjligheten att få vara med om att skapa något nytt, en ny stat. Det är tanken på att få ingå i denna gemenskap – inte den våldsamma kampen – som attraherar kvinnorna. Genom att delta i detta projekt hoppas de också kunna komma ifrån den känsla av utanförskap

och diskriminering som många av dem upplever i de västeuropeiska samhällena [21].

Samtidigt finns erfarenheter från bland annat svenska kommuner som visar på motsatsen – att kvinnor och barn utsätts för stark psykisk påverkan, hot och fysiskt våld för att följa män in i våldsbejakande extremism.

Yngre syskon kan riskera att radikaliseras

Både svenska och utländska erfarenheter visar att det inte är ovanligt att yngre syskon kan vilja följa efter då en äldre bror eller syster i familjen har blivit involverad i våldsbejakande extremism. I arbetet med familjerna är det därför av stor vikt att särskilt uppmärksamma syskonen.

Mödrarnas betydelse

Bland annat den danska undersökningen om unga som rest eller föreberett resa till Syrien visar på frånvarande fäder i familjerna [16]. Forskningen pekar på mödrarnas viktiga betydelse i det förebyggande arbetet. Mödrarna är i en position att de kan se och plocka upp varningssignaler när en familjemedlem håller på att radikaliseras. Mödrarna kan också ha större möjligheter att påverka sina barn än utomstående [17, 22].

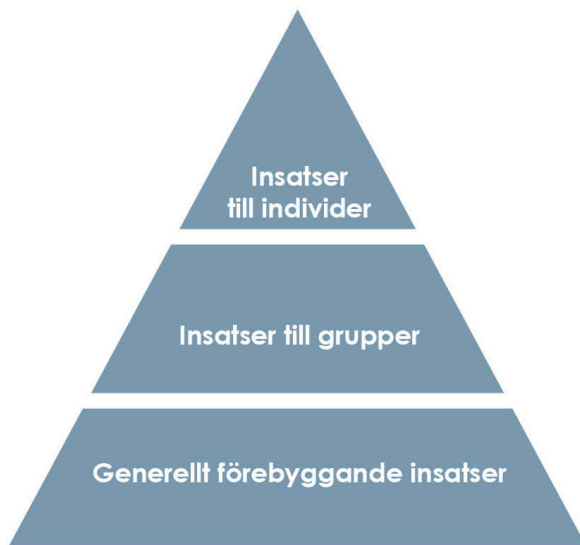
Erfarenheter från verksamheter visar att stödet till mödrarna många gånger handlar om att kunna kommunicera med barnet som radikaliserats. En annan viktig del är att upprätthålla nätverket, till exempel försöka se till att sonen eller dottern som varit i ett konfliktområde inte isoleras vid hemkomsten och åter ger sig iväg. Nätverket är viktigt för avradikaliseringen. Detta är många verksamheters erfarenhet.

Ta tillvara tidigare erfarenheter

I vissa kommuner förekommer regelbundet ärenden där barn och unga vuxna involverats i våldsbejakande extremism, medan detta på andra håll förekommer mer sällan. Oavsett hur det förhåller sig är det viktigt att socialtjänsten tar vara på sin erfarenhet och drar lärdom av de ärenden då barn och unga vuxna befunnit sig i dessa situationer. Det handlar om hur socialtjänsten fick kännedom om detta, hur socialtjänsten hanterade situationen, vilka insatser individen och dennes anhöriga fick samt hur samarbetet med individens nätverk och olika aktörer fungerade.

Förebyggande-triangeln – exempel från Köpenhamn

I Köpenhamn, som har upplevt flera händelser med koppling till våldsbejakande extremism, bedrivs det förebyggande arbetet utifrån en fastlagd struktur, den så kallade förebyggande-triangeln. Insatserna utvecklas utifrån behoven hos tre målgrupper – de som klarar sig själva (de flesta), de som behöver hjälp (riskgrupper) och de individer som fordrar särskilda insatser [11, 23]. I arbetet utifrån förebyggande-triangeln beskrivs både orostecken för respektive grupp, handlingsmöjligheter och insatser.

Generellt förebyggande insatser

Dessa insatser har en bred inriktning och kan riktas till ett helt bostadsområde, en kommun eller en stadsdel. Skolan, fritidsverksamheter, myndigheter och civilsamhället är viktiga aktörer.

Orostecken

Känsla av otrygghet och bristande tillit till samhällets institutioner är några orostecken. Kriminalitet och våld riktat mot samhällets institutioner eller mot specifika grupper är andra tecken. Att personer känner sig diskriminerade och att grupper utesluts ur gemenskapen är också signaler att ta på allvar [23].

Det är viktigt att ha en allmän överblick över möjliga orostecken i ett område, att ha en omvärldsbevakning. Det kan man bland annat få genom att kartlägga hur ungdomar uppfattar sin tillvaro och sina kontakter med samhället. Socialtjänsten behöver involveras i denna omvärldsbevakning.

Insatser

Syftet med insatserna är att skapa sammanhållning och delaktighet i samhället, kritiskt tänkande, respekt för andras åsikter. Målet är att unga ska känna tillit och gemenskap och därigenom bli mindre mottagliga för exempelvis radikaliseringsarbete. Detta generellt förebyggande arbete bedrivs på många håll i samhället – i skolor, på fritidsgårdar, i bostadsområden och i ideella organisationer. Insatserna kan till exempel vara debatter, olika slags övningar på temat demokrati, medborgarskap och vägar att få inflytande, källkritik, att lära sig förstå hur propaganda och manipulation (till exempel på internet och via sociala medier) fungerar, att stärka föräldranätverk. Dessa insatser handlar inte specifikt om radikaliseringsarbete och extremism, men kan alltså ha en betydelsefull förebyggande effekt [11, 22, 23].

Insatser till grupper med risk för särskild sårbarhet

Det specifikt förebyggande – eller föregripande – arbetet vänder sig till grupper och personer med en sårbarhet för radikaliserings och som löper risk att rekryteras till våldsbejakande extremistiska miljöer.

Orostecken

När en individ eller grupp ungdomar radikaliserats finns det ofta synliga tecken på förändringar som professionella kan förhålla sig till i det dagliga mötet (se sid 30). Att det finns ett eller flera orostecken behöver inte tyda på radikaliserings eller våldsbejakande extremism, men det kan vara en anledning till att utreda och eventuellt ge insatser.

Insatser

Metoder som vanligtvis används i arbetet med ungdomar i utsatthet tillämpas också här. Viktigt är att skapa relationer med ungdomsgrupper som befinner sig i risk, försöka komma fram till vad det är i de extrema grupperna som lockar, vilka behov de fyller och försöka arbeta med ungdomarnas motivation. Ibland kan det handla om att arbeta med den yttre kretsen av en grupp, ibland med gruppens kärna [23].

Typiska insatser är kontaktpersoner, mentorer och föräldracoacher. Att, som i Köpenhamns kommun, bjuda in till medborgarmöten i områden där man noterat radikaliserings bland ungdomar är också ett arbetssätt som används. Även samarbete med trossamfund och ideella organisationer är betydelsefullt.

Det är viktigt att agera tidigt när en grupp eller en person visar tecken på radikaliserings. Inkludering är ett nyckelord, att försöka se till att gruppen eller personen inte isolerar sig i våldsbejakande extremistiska miljöer. Hjälp till utbildning och arbete är betydelsefulla insatser. Åtgärderna går, som i det generellt förebyggande arbetet, ut på att stärka personernas sociala förmågor. Men här är det inte breda målgrupper, utan sårbara grupper och individer i risk som avses. Det handlar om att stimulera till att gå i en annan riktning än radikaliserings [11].

Många av dessa ungdomar vänder sig inte frivilligt till socialtjänsten, men erfarenheten visar att det går att åstadkomma en förändring ifall en kontakt väl har etablerats. Eftersom det sker en rekrytering av yngre ungdomar så är det angeläget att uppmärksamma syskonen till unga som radikaliserats [11].

Insatser till individer

Många kommuner har utarbetat lokala riktlinjer och vägledningar för arbetet med ungdomar i olika typer av utsatthet, till exempel kriminalitet och missbruk. Arbetet med våldsbejakande extremism kan ses som ett komplement till detta.

Orostecken

Det kan finnas flera tecken på att en ung person håller på att dras in i våldsbejakande extremism (se sid 30). Men ibland kan tecknen stå för något annat. De förändringar som beskrivs kan ha uppmärksammats av professionella och andra – lärare, uppsökare, polisen, ledare i fritidsverksamheten, familj och vänner. Som professionell är det viktigt att försöka tolka de tecken som syns.

Är det ett rop på uppmärksamhet eller att individen mår dåligt, eller är det en del i processen med att skapa sig en identitet? Samtidigt som det är viktigt att vara uppmärksam, så behöver man också ha en nyanserad syn på det hela, att inse att alla utmanande uttryck och starka åsikter inte behöver betyda radikaliserings och våldsbejakande extremism.

Insatser

De individorienterade – eller ingripande – insatserna riktar sig till enskilda individer som är aktiva i extremistmiljöer och som antas vara i risk för att utföra våldsamma eller andra kriminella handlingar.

Återigen är det viktigt att beakta att personen inte behöver vara knuten till en specifik grupp, utan kan anse sig agera i dess ställe eller i enlighet med dess ideologi. Det är bedömningen av personens avsikt och riskfaktorer som är betydelsefull.

Typiska insatser är förebyggande samtal och exit-verksamheter. Insatser på den ingripande nivån utförs i regel av polisen, kriminalvården och socialtjänsten [11, 23].

Upptäckt

En väsentlig del i kunskapen om våldsbejakande extremism är att lära sig något om de tecken som kan finnas på att en person håller på att radikaliseras.

Tecken

Ett enskilt tecken eller en signal behöver inte betyda att den unge är involverad i våldsbejakande extremism. Det är när flera orostecken sammanfaller som det kan vara skäl att närmare undersöka saken. Tecknen kan finnas när det gäller utseende, symbolbruk, vänner och socialt nätverk, förhållningssätt och uttalanden samt aktiviteter.

Tecken

Intressen, utseende och symbolbruk

- får sympati för, och söker efter, våldsbejakande material på nätet
- ändrar utseende och klädsel
- använder symboler som är knutna till våldsbejakande idéer och organisationer
- drar sig undan från skolan, fritidsaktiviteter med mera

Vänner och socialt nätverk

- ändrar nätverk och umgängeskrets
- umgås med personer och grupper som är kända för extremism
- umgås i grupper där det utövas våld eller annan kriminell verksamhet
- blir medlem i extremistisk organisation

Aktiviteter

- ägnar sig åt extremism på internet och sociala medier
- deltar i demonstrationer och våldsamma sammanställningar med andra grupper
- använder hot och våld
- begår hatbrott
- gör resor som leder till radikaliserings och kontakter med andra i extremistiska miljöer

Förhållningssätt och uttalanden

- intolerans mot andras åsikter
- konfrontativt synsätt – vi och dom
- konspirationsteorier
- hatretorik
- legitimering av våld
- hot om våld för att uppnå politiska mål

Källa: Nasjonal veileder for forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. Justis- og beredskapsdepartementet. Oslo 2015.

Orosanmälan när det gäller barn

Samhället har ett långtgående ansvar för barn som far illa eller riskerar att fara illa. Att radikaliseras eller att vara indragen i våldsbejakande extremism kan vara tecken på att barn far illa eller riskerar att fara illa. För att socialtjänsten ska kunna fullgöra sin uppgift att kunna förebygga, erbjuda stöd eller vidta andra åtgärder för att skydda barn och ge stöd, behöver socialtjänsten få kännedom om barn som far illa eller riskerar att fara illa. En anmälan om misstanke att ett barn kan ha involverats i våldsbejakande extremism kan komma från exempelvis skolan, polisen, hälso- och sjukvården eller allmänheten.

14 kap. 1 §, första stycket SoL

Följande myndigheter och yrkesverksamma är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa:

1. myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom,
2. andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten, Kriminalvården, Polismyndigheten och Säkerhetspolisen,
3. anställda hos sådana myndigheter som avses i 1 och 2, och
4. de som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet och fullgör uppgifter som berör barn och unga eller inom annan sådan verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område.

Läs mer: Anmäla oro för barn. Stöd för anmälningskyldiga och andra anmälare (2014)

Information på annat sätt

Socialnämnden kan också på annat sätt få information som leder till oro för ett barn och som kan föranleda en utredning. Exempelvis kan socialnämnden göra egna iakttagelser när de handlägger ärenden. Det kan också komma information från en tjänsteman på en annan enhet inom nämnden. Beroende på hur socialnämndens arbete är organiserat kan uppgiften behöva föras vidare till den enhet inom nämnden som arbetar med utredningar om barn. Detta ställer krav på intern samverkan.

Läs mer: Utredda barn och unga. Handbok om socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015) samt Grundbok i BBIC – Barns behov i centrum (2015)

Upptäcka unga vuxna

En förutsättning för att socialtjänsten ska kunna ge stöd och hjälp till personer som är eller riskerar att bli involverade i våldsbejakande extremism är att detta upptäcks. Som redan nämnts är det inte ovanligt att familjer där någon är indragen i våldsbejakande extremism redan har kontakt med olika delar av socialtjänsten. För att personalen ska kunna hantera det som kommer fram i samtalet är det viktigt att grundläggande kunskap finns om våldsbejakande extremism och om radikaliseringsprocessen.

Våga fråga

Att vilja se, vilja veta och att våga fråga är grundläggande för att kunna identifiera och hjälpa en person i svåra situationer. Det handlar också om att kunna ta emot svaret – att lyssna och ta emot berättelsen.

På många håll råder dock en tveksamhet kring att närma sig dessa frågor. Det kan handla om osäkerhet om hur man ska agera när det kommer fram att en ung person dragits in i en våldsbejakande extremistisk miljö eller är på väg att radikaliseras. Det har också visat sig att personal i olika verksamheter känner större osäkerhet inför mötet med religiös våldsbejakande extremism än när det handlar om högerextremism, som har förekommit under längre tid i vårt land.

Vännernas betydelse

Det har visat sig att vännerna kan spela en betydelsefull roll när det gäller att upptäcka att en person håller på att radikaliseras. De har ibland märkt förändringen – i utseende, språkbruk, förhållningssätt till omvärlden – långt innan familjen gjort det. Därför är det viktigt att lyssna och ta vännernas iakttagelser på allvar. Likaså behöver vännerna involveras så att personen som är på väg att radikaliseras inte blir isolerad och därmed dras djupare in i den extremistiska miljön.

Utredning

Utredningar som gäller barn som kan behöva skydd bör ha högsta prioritet inom socialtjänsten och ska inledas utan dröjsmål.¹⁰

Inleda utredning gällande barn

11 kap. 1 § SoL

Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden. Vad som har kommit fram vid utredning och som har betydelse för ett ärendes avgörande ska tillvaratas på ett betryggande sätt.

Om nämnden får kännedom om något som kan innebära att nämnden kan behöva ingripa till ett barns skydd eller stöd kan en utredning genomföras oavsett barnets eller vårdnadshavarens inställning.¹¹ Utredningen ska inte göras mer omfattande än vad som behövs och utredningen ska bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för skada eller olägenhet (se 11 kap. 2 § första stycket SoL).

Grundfrågan vid utredning av ett barn som misstänks ha dragits in i våldsbejakande extremism är densamma som vid andra barnutredningar: vilka insatser kan socialtjänsten behöva erbjuda för att barnet ska utvecklas väl? Metodiken behöver dock anpassas till den specifika situationen, med de orostecken som föranlett utredningen.¹²

Läs mer: Utreda barn och unga. Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015), Grundbok i BBIC – Barns behov i centrum (2015) samt Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare (2014)

Definiera risk- och skyddsfaktorer

En viktig del i utredningen är att definiera de olika risk- och skyddsfaktorerna som finns hos barnet självt, i familjen, i närmiljön och på samhällsnivå. Oftast är det mängden riskfaktorer snarare än någon speciell enskild faktor som ökar risken för olika svårigheter. I arbetet med sociala insatsgrupper för att förhindra unga att begå brott (se sid 51), så är SAVRY och ESTER bedömningsinstrument som socialtjänsten vanligtvis använder vid bedömningen av risker och behov. BBIC är ytterligare ett verktyg som kan använ-

¹⁰ Proposition 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen s. 110

¹¹ Prop. 2012/13:10 s. 55

¹² Socialstyrelsen har tagit fram fem filmer om arbetet med att utreda ärenden som rör barn och unga. Filmerna bygger på delar av innehållet i handboken Utreda barn och unga. Länk till filmerna: <http://www.socialstyrelsen.se/barnochfamilj/barnochungaisocialtjansten/film>

das. Än så länge finns inget bedömningsinstrument för våldsbejakande extremism som är utvärderat för socialtjänsten.

Läs mer: Sociala insatsgrupper. Lokal samverkan för att förhindra ungdomar från att begå brott (2016) samt Grundbok i BBIC – Barns behov i centrum (2015).

Möjlighet att tala enskilt med barn

Under utredningen om ett barns behov av skydd och stöd får nämnden tala enskilt med barnet och utan vårdnadshavarens samtycke (Se 11 kap. 10 § tredje stycket SoL). Syftet med regleringen är enligt förarbetena att göra det möjligt att genomföra samtal med ett barn när det är motiverat att barnet hörs. I varje enskilt fall krävs omsorgsfulla överväganden från socialnämndens sida angående behovet av att ett samtal sker utan att vårdnadshavarna medverkar eller har gett sitt samtycke till samtalet.

Någon regel om att vårdnadshavarens inställning ska kontrolleras före samtalet finns inte. Av 1 kap. 1 § och 3 kap. 5 § SoL följer däremot att vårdnadshavaren bör informeras om samtalet innan det genomförs.

Läs mer: Utreda barn och unga. Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015)

Förhandsbedömning

Vid en förhandsbedömning tar socialnämnden ställning till om en utredning ska inledas eller inte. En utredning bör inte inledas om det redan från början står klart att nämnden inte kan eller bör vidta några åtgärder.¹³ En sådan bedömning kan grunda sig på uppgifter om barnet eller familjen som finns i till exempel personakt eller tidigare inkomna anmälningar.¹⁴

I förarbetena betonas att en förhandsbedömning inte är en mindre utredning, utan en bedömning av om socialnämnden ska inleda en utredning eller inte.¹⁵

Beslut om att inte inleda utredning bör dokumenteras (5 kap. 2 § SOSFS 2014:5).

När barn misstänks för brott

Enligt förarbetena är det socialnämnden som bäst anses kunna ge barn och deras vårdnadshavare det stöd och den hjälp de behöver för att barnet inte ska utveckla en allvarlig problematik eller kriminell karriär.¹⁶

När en person som inte fyllt 21 år misstänks ha begått ett brott finns det en särskild lag som reglerar handläggningen hos bland annat polis och åklagare, lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL. När misstanken gäller någon som inte har fyllt 15 år kan ett polisförhör många gånger vara värdefullt, även om barnet inte är straffmyndigt. Förhöret kan till exempel vara till hjälp när socialnämnden ska ta

¹³ Prop. 1979/80:1 s. 562

¹⁴ Se prop. 2012/13:10 s. 57-58

¹⁵ Se prop. 2012/13:10 s. 57-58

¹⁶ Proposition 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare s. 43

ställning till eventuella insatser. Socialnämnden kan begära att polisen utreder barn under 15 år om det kan vara av betydelse för nämndens utredning och ställningstagande. Detta framgår av 31 § LUL.

Läs mer: Barn och unga som begår brott. Handbok för socialtjänsten (2009)

Om utredningen avslutas utan insats, men oron kvarstår

När en utredning avslutas och socialnämnden har konstaterat behov av insatser och vårdnadshavaren eller barnet avvisar erbjudanden om insatser kan det i vissa fall kvarstå en stor oro för barnet. Socialnämnden har då rätt att i samband med att utredningen avslutas utan insats fatta beslut om uppföljning, oberoende av samtycke från barn och vårdnadshavare. Socialnämnden kan även besluta om uppföljning i de situationer där domstol har avslagit en ansökan om vård enligt LVU.¹⁷ (Se avsnittet *Vård enligt LVU*, sid 37). Uppföljningen får pågå under högst två månader efter det att utredningen avslutades (se 11 kap. 4 c § andra stycket SoL).

Läs mer: Utredda barn och unga. Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015)

Inleda utredning gällande unga vuxna

När en person har fyllt 18 år är han eller hon myndig, det vill säga står inte under någons vårdnad. Bestämmelserna i 14 kap. 1 § SoL gäller endast barn. Därför finns det med stöd av denna paragraf varken anmälningsskyldighet eller uppgiftsskyldighet till socialnämnden när det gäller en person över 18 år. Förutsättningarna att inleda utredning gällande unga vuxna blir således annorlunda eftersom det då bygger på frivillighet.

Om socialnämnden behöver ta kontakter inom ramen för utredningen, behöver nämnden pröva om det är möjligt att lämna ut uppgifter om den unge med stöd av 10 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL. Inte heller uppgiftsskyldigheten i 14 kap. 1 § tredje stycket SoL gäller när socialnämnden utreder en ung person, eftersom anmälningsskyldigheten i 14 kap. 1 § första stycket endast är tillämplig när det är ett barn som far illa. Om socialnämnden tar kontakt med exempelvis en myndighet för att få uppgifter om den unge, så är det den myndigheten som får bedöma om det utifrån gällande sekretessregler är möjligt att lämna ut uppgifterna om den unge som nämnden efterfrågar.

Den unges tidigare vårdnadshavare är inte längre parter i ärendet. De ska därför inte underrättas om att en utredning inleds och inte heller kommuniceras utredningen. Det finns inget som hindrar att det görs om den unge ger sitt samtycke till att uppgifterna lämnas ut.

¹⁷ Se prop. 2012/13:10 s. 64-65 och s. 134

Metoder för att identifiera och bedöma risk

Det finns olika verktyg för att göra riskbedömningar av individer – inom institutionsvården, kriminalvården och psykiatrin. Syftet är att i förväg kunna identifiera personer som kan komma att utföra våldshandlingar. På motsvarande sätt vill man kunna använda verktyg för att bedöma risken för att en person ska utföra ideologiskt motiverade våldshandlingar. Under senare år har olika instrument utvecklats – och är fortfarande under utveckling – som ska mäta attityder och beteenden som antas känneteckna personer som är involverade i våldsbejakande extremism. Avsikten med instrumenten är dels att bedöma risk men också ge ett underlag för framtida åtgärder. Ett av de mest omnämnda instrumenten är VERA, Violent Extremist Risk Assessment [24]. Instrumentet innehåller faktorer som är kända för att ha relevans för radikaliseringsprocessen. Det är dock inte utvärderat för socialtjänsten.

Särskilt om unga 18-20 år

En ung person i åldern 18-20 år är vuxen men lagstiftaren har bland annat genom bestämmelser 3 § LVU och genom möjligheten till insats i form av särskilt kvalificerad kontaktperson enligt 3 kap. 6 b § SoL pekat ut vissa situationer där dessa vuxna kan omfattas av vård riktad till barn och unga.

En utredning enligt 11 kap. 1 § SoL får som regel inte göras utan samtycke från den som berörs om han eller hon är myndig. Undantag måste dock göras för de fall där det inte kan uteslutas att en person är i behov av vård oberoende av eget samtycke, till exempel med stöd av LVU eller av lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, LVM. En utredning mot den enskildes vilja får till exempel göras när det gäller personer i åldern 18–20 år som utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas. Det kan handla om att de utsätter sig för missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende, på ett sådant sätt att LVU kan vara tillämplig. Detta framgår av 1 § tredje stycket och 3 § LVU.

Läs mer: Utredda barn och unga. Handbok om socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015)

Vård enligt LVU

Insatser inom socialtjänsten för barn och unga ska i första hand ges i frivilliga former med stöd av socialtjänstlagen. Det är först när detta inte är möjligt som LVU kan tillämpas.

En ung person som deltar i eller riskerar att delta i våldsbejakande extremism kan bli föremål för vård enligt LVU. För att vård enligt LVU ska bli aktuellt krävs att den unges hälsa eller utveckling riskerar att påtagligt skadas.

LVU är en skyddslagstiftning för barn och unga. Det är i första hand barnets vårdnadshavare som ska tillvarata barnets grundläggande rättigheter och se till att barnets behov av skydd och stöd tillgodoses. I det fall barnets grundläggande rättigheter allvarligt kränks är samhället skyldigt att under de

förutsättningar som anges i LVU, ingripa för att skydda barnet.¹⁸ Det är den unges vårdbehov som ska ligga till grund för åtgärder enligt LVU. Vård enligt LVU kan inte ges för att tillgodose ett samhällsskydd.¹⁹

Vem kan få vård enligt LVU?

Vård med stöd av LVU får beredas den som är under 18 år. Dock får vård med stöd av 3 § LVU beredas den som har fyllt 18 men inte 20 år, om sådan vård med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än någon annan vård och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges samtycke.

När är LVU tillämplig?

Tre förutsättningar ska vara uppfyllda för att LVU ska vara tillämplig:

1. Ett missförhållande ska föreligga med anknytning till den unges hemmiljö (miljöfallen) *eller* till hur den unge betar sig (beteendefallen).
2. Missförhållandet ska medföra att det finns en *påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas*.
3. Den vård som den unge mot bakgrund av punkterna 1 och 2 behöver kan *inte ges på frivillig väg*, det vill säga den unges vårdnadshavare, och den unge om han eller hon fyllt 15 år, samtycker inte till vården.

Beteendefallen enligt 3 § LVU

Enligt 3 § LVU ska vård beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom

- missbruk av beroendeframkallande medel,
- brottslig verksamhet, eller
- annat socialt nedbrytande beteende.

Brottslig verksamhet

Om den unges inblandning i våldsbejakande extremism innebär att personen deltar i brottslig verksamhet kan vård med stöd av 3 § LVU bli aktuellt. En förutsättning är dock alltid att den unge genom den brottsliga verksamheten utsätter sin hälsa och utveckling för påtaglig risk att skadas.

Med brottslig verksamhet avses inte rena bagatellförseelser och inte heller enstaka andra brott som inte är av allvarlig art. Först vid en brottslighet som ger uttryck för en sådan *”bristande anpassning till samhällslivet att det kan sägas föreligga ett vård- eller behandlingsbehov”* kan det bli fråga om vård enligt LVU.

Det finns flera straffbestämmelser i brottsbalken som kan aktualiseras i samband med våldsbejakande extremism, till exempel bestämmelser om brott mot person (våld, hot och trakasserier), egendom (skadegörelse) och allmän ordning.

Ansvar för terroristbrott regleras i lag (2003:148) om straff för terroristbrott (terroristbrottslagen). För terroristbrott döms den som gör sig skyldig till någon av de gärningar som räknas upp i lagen om gärningen har någon av

¹⁸ SOU 2015:71 Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU s. 289

¹⁹ Prop. 1979/80:1 s. 583

de avsikter som anges och kan skada en stat eller en mellanstatlig organisation. Även försök, förberedelse, stämpling samt underlåtenhet att avslöja terroristbrott är straffbelagt.

Offentlig uppmaning, rekrytering och utbildning avseende terroristbrott regleras i lag (2010:299) om straff för offentlig uppmaning, rekrytering och utbildning avseende terroristbrott och annan särskilt allvarlig brottslighet. Finansiering av terrorism regleras i lag (2002:444) om straff för finansiering av särskilt allvarlig brottslighet i vissa fall.

Den 1 april 2016 skärptes regleringen avseende terroristbrott ytterligare. Då infördes ett särskilt straffansvar för de som tar emot utbildning avseende bland annat terroristbrott, reser eller påbörjar en resa till ett annat land (ej medborgarskapslandet) om avsikten är att begå, förbereda, ge eller ta emot utbildning avseende terroristbrott och för de som finansierar en sådan resa eller finansierar en person eller sammanslutning som begår terroristbrott.²⁰

Om den unge löper en risk för att begå brott eller befinner sig i en farozon kan beteendet i stället vara att betrakta som ett sådant *annat socialt nedbrytande beteende* som avses i 3 § LVU.

Annat socialt nedbrytande beteende

Om den unge deltar i våldsbejakande extremism och deltagandet är en del i ett asocialt och destruktivt beteende som innebär att den unge utsätter sig för en risk kan vård med stöd av 3 § LVU bli aktuellt. Med annat socialt nedbrytande beteende menas att den unges beteende *avviker från samhällets grundläggande normer*.²¹ Det är inte nog att följderna av beteendet bryter mot samhällets grundläggande normer, det är själva beteendet som ska vara asocialt.²²

I förarbetena nämns som exempel på annat socialt nedbrytande beteende att den unge begår något eller några enstaka brott utan att man för den skull kan tala om brottslig verksamhet. Andra exempel är att den unge vistas i missbruksmiljö eller att den unge prostituerar sig eller uppträder på sexklubb. En sammantagen bedömning av de olika beteenden som den unge uppvisar ska dock göras i varje enskilt fall.²³

Av ett rättsfall från Regeringsrätten den 15 juni 2000 (RÅ 2000 ref 33) framgår att uttrycket socialt nedbrytande beteende även kan avse *andra situationer* än de som räknas upp i förarbetena. Rättsfallet handlade om en pojke med ett aggressivt uppträdande och med tydlig dragning till asociala och destruktiva miljöer. Beteendet ansågs vara socialt nedbrytande.

Rättsfall

Idag finns endast ett fåtal fall där domstolen beslutat om vård med stöd av LVU mot bakgrund av att den unge varit involverad i eller riskerar att involveras i våldsbejakande extremism.

²⁰ Proposition 2015/16:78 Ett särskilt straffansvar för resor i terrorismsyfte

²¹ Prop. 1989/90:28 Vård i vissa fall av barn och ungdomar s. 66 f och 109

²² SOU 2015:71 s. 394

²³ SOSFS 1997:15 Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga s. 35

Planerade resa till Syrien för att strida

Förvaltningsrätten i Göteborg, mål 9945-14, den 30 oktober 2014

Socialnämnden hade beslutat att en 17-årig pojke skulle omplaceras med anledning av inkomna anonyma anmälningar om att pojken planerade resa till Syrien för att strida för IS. Pojkens mamma hade dessutom beställt ett pass åt pojken. Vid samtal med socialtjänsten hade pojken bekräftat planerna och uppgifterna stöddes genom annan bevisning.

Under förhandlingen i förvaltningsrätten menade dock pojken att förhållandena ändrats och att någon resa inte längre var aktuell. Under förhandlingen framkom dock att pojken varit i kontakt med personer som befann sig i Syrien. Förvaltningsrätten ansåg det visat att det förelegat och att det alltjämt förelåg en risk för att pojken skulle resa till Syrien för att strida för IS och att det fanns skäl för socialnämndens beslut om omplacering för att skydda pojken.

Socialnämnden vände sig även till Polismyndigheten med en ansökan om återkallande av pojkens pass. Som skäl för ansökan angav socialnämnden att pojken visat engagemang i kriget i Irak och Syrien och i IS samt att en anonym person anmält att pojken avsåg att resa utomlands för att delta i ”det heliga kriget”. Socialnämnden uppgav även att pojken vårdades enligt LVU och att socialnämnden därmed enligt 11 § LVU hade övertagit vårdnadshavarens ansvar för pojkens personliga förhållanden och därmed kunde begära om återkallande av pass i enlighet med 12 § p. 2 i passlagen (1978:302).

Polismyndigheten avvisade inledningsvis ansökan om återkallande med motiveringen att man inte ansåg socialnämnden vara vårdnadshavare i den bemärkelse som avses i passlagen. Beslutet överklagades och förvaltningsrätten beslutade i mål 9935-14 av den 28 oktober 2014 att ärendet skulle återförvisas till Polismyndigheten för prövning mot bakgrund av att socialnämnden i samband med LVU övertar viss bestämmanderätt om den unge och vid tillämpningen av 12 § passlagen var socialnämnden att betrakta som vårdnadshavare om barnet bereds vård enligt LVU. Ärendet återförvisades således till Polismyndigheten som därefter beslutade om återkallande av pojkens pass i enlighet med 12 § p. 2 passlagen.

Oro för ung pojkes radikalisering

Förvaltningsrätten i Göteborg, mål 3308-15, den 14 april 2015

Förvaltningsrätten i Göteborg beslutade den 14 april 2015 att upphäva socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande. Socialnämnden hade fattat beslut om omedelbart omhändertagande av en 17-årig pojke sedan vårdnadshavarna kontaktat socialtjänsten då pojken under en tid blivit aggressiv mot familjen, dragit sig undan, konverterat till islam, besökt moskén för bön ett flertal gånger om dagen samt sagt till sina föräldrar att han ville åka till Syrien och strida för IS.

Socialnämnden ansåg att pojken genom sitt eget beteende utsatte sig för en påtaglig risk att allvarligt skada sin hälsa eller utveckling. Förvaltningsrätten angav att pojken var i en sådan ålder att han i viss utsträckning kunde välja vilka han skulle umgås med och i vilka sammanhang han skulle ingå. Vidare angav förvaltningsrätten att utredningen i målet i sin helhet utgjordes av *uppgifter* från vårdnadshavarna. Orosanmälningar från andra källor som skola eller kamrater saknades. De uppgifter som framkom utgjorde inte tillräcklig anledning att anta att pojken utsatte sin hälsa och utveckling för en konkret och påtaglig risk för att skadas.

Brister i omsorgen, men inte socialt nedbrytande beteende

Kammarrätten i Stockholm, mål 4707-12, den 24 oktober 2012

Kammarrätten upphävde den 24 oktober 2012 förvaltningsrättens dom avseende vård med stöd av 3 § LVU. Förvaltningsrätten hade tidigare bifallit vård av en 17-årig pojke med stöd av både 2 och 3 §§ LVU.

Pojken hade enligt socialnämnden vistats i Sverige under längre perioder utan vårdnadshavare och utan att gå i skola. Han hade omgetts av och bott hos personer som ägnat sig åt upprepad kriminalitet och som stått för en våldsbejakande tolkning av islam. Kammarrätten konstaterade att pojken befunnit sig i en för honom riskfylld miljö, vilket innebar att hans hälsa och utveckling riskerade att skadas påtagligt. Vidare angavs att omständigheterna att pojken befunnit sig i en riskfylld miljö skulle läggas modern till last. Det beteende han uppvisat ansågs således vara en följd av bristerna i omsorgen och inte att betrakta som ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU.

Jämförelse med hedersrelaterat våld och förtryck

Om barn och unga utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck i hemmet kan vård enligt LVU beviljas enligt 2 § LVU. Det har dock diskuterats huruvida en ung person som av fri vilja återvänder till det hem där han eller hon utsätts

för eller riskerar utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck kan bli föremål för vård enligt LVU med stöd av 3 § LVU.

I SOU 2015:71 hänvisas till en rapport av Länsstyrelsen från 2014 vari bekräftas att socialnämndens ansökan om vård av flickor över 18 år som utsatts för förtryck, tvång och hot om tvångs gifte, enligt 3 § LVU i flera fall lett till att förvaltningsrätten beslutat om vård.

En ung persons vilja att återvända till en miljö där han eller hon riskerar att utsättas för våld och förtryck kan vara att anse som ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU.²⁴ En vilja att återvända till en miljö med våldsbejakande extremism där den unge riskerar att utsättas för våld och förtryck kan i likhet med ovan således vara att betrakta som socialt nedbrytande beteende.

LVU på grund av miljöskäl

Om det finns omständigheter i hemmet som gör att den unge deltar i våldsbejakande extremism, eller riskerar att tvingas att delta, utsätts för hot om att delta, kan vård enligt LVU bli aktuellt.

Enligt 2 § LVU ska vård beslutas om det på grund av:

- fysisk eller psykisk misshandel,
- otillbörligt utnyttjande,
- brister i omsorgen, eller
- något annat förhållande i hemmet

finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

Socialstyrelsen har i SOSFS 1997:15 konstaterat att om den unge som är svensk medborgare och riskerar att skickas till sitt ursprungsland för äktenskap mot den unges vilja, ska detta kunna utgöra grund för vård med stöd av LVU med åberopande av ”något annat förhållande i hemmet” enligt 2 § LVU. Detta ger stöd för att då en ung person riskerar att skickas till sitt ursprungsland eller till ett annat land för deltagande i väpnad konflikt eller utbildning för sådant deltagande, kan detta på samma sätt utgöra grund för vård med stöd av 2 § LVU.

Bedöma risken för framtida skada – prognosrekvisitet

För att LVU ska kunna beslutas krävs att det finns en *påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas*. För att bedöma risken för en skada som inte inträffat fordras ett antagande om en *framtida sannolikhet*. Det kan inte vara frågan om något subjektivt antagande om att barnet löper risk att skadas. Det kan inte heller vara frågan om någon ringa risk för skada och det ska gå att konstatera att risken för skada har en sådan inverkan på barnets hälsa och utveckling att barnet har ett tydligt vårdbehov. Konkreta omständigheter måste alltså föreligga som talar för en risk för skada.²⁵

²⁴ SOU 2015:71 s. 306

²⁵ Prop. 1989/90:28 s. 67 och 103

Insatser

I detta avsnitt redogörs kort för insatser som kan bli aktuella då ett barn eller en ung vuxen person är inblandad i eller riskerar att dras in i våldsbejakande extremism. Mer om insatser finns att läsa i handböcker och andra kunskapsstöd från Socialstyrelsen.

Olika former av stöd

Socialtjänsten kan både ge behovsprövade insatser i såväl öppna former som i form av placering utanför hemmet, både enligt SoL och enligt LVU och erbjuda råd och stöd som service.

Service eller bistånd

Socialtjänsten kan erbjuda insatser till enskilda i form av service (3 kap. 1 och 6 §§ SoL). Till service räknas insatser som är allmänt inriktade och generellt utformade.²⁶ Det kan vara information och rådgivning och stöd genom till exempel rådgivningsbyråer eller andra former av öppna verksamheter.

Men om den insats som erbjuds är anpassad till den enskildes behov och förutsätter någon form av prövning av det aktuella behovet är insatsen inte att anse som service. Då kan den endast beviljas med stöd av 4 kap. 1 § SoL.²⁷

3 kap. 6 a § första stycket SoL

Socialnämnden ansvarar för att det finns tillgång till öppna insatser för att kunna möta barns, ungdomars och vårdnadshavares olika behov. För barn som har fyllt 15 år får nämnden besluta om öppna insatser även utan vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet begär eller samtycker till det.

Behovsprövade insatser

Kontaktperson, kontaktfamilj och särskilt kvalificerad kontaktperson

I 3 kap. 6 b § SoL finns bestämmelser om kontaktperson, kontaktfamilj och särskilt kvalificerad kontaktperson. Mer finns också att läsa i *Utreda barn och unga. Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen*.

²⁶ Prop. 1979/80:1 s. 152

²⁷ Jfr RÅ 1991 ref 61

Insatser som kan ges med bara den ena vårdnadshavarens samtycke

Det finns också möjlighet att ge vissa insatser med endast den ena vårdnadshavarens samtycke. Mer information om det finns i *Utreda barn och unga. Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen*.

Placering utanför hemmet

En utredning kan visa att barnet kan ha behov av vård utanför hemmet. Det kan vara i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende (HVB).

Läs mer: Barn och unga i familjehem och HVB. Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter (2013)

Vård enligt LVU

Det kan också, om vissa förutsättningar är uppfyllda, bli aktuellt med vård enligt LVU. Läs mer om detta på sid 37.

Mentorer – exempel från Danmark och Storbritannien

I flera länder, bland annat Danmark och Storbritannien, används mentorer för att fungera som stöd åt ungdomar som är inblandade i, eller håller på att dras in i, våldsbejakande extremism. Gemensamt för många av mentorerna är att de har lång erfarenhet av att arbeta med ungdomar. Det kan vara lärare, fritidsledare, fältarbetare, aktiva i föreningslivet. Det förekommer att mentorerna har en bakgrund med djupa kunskaper om religion och politik, men det behöver inte vara så. Viktigast tycks vara erfarenheten av och förmågan att nå ungdomar [25].

Stödet till ungdomarna handlar många gånger om att arbeta med skyddsfaktorerna och stärka de ungas kompetenser. Det kan vara till hjälp när de så småningom vill lämna miljön. Att ha en dialog med till exempel skolan och föräldrarna är betydelsefullt. Mycket bygger på att skapa relationer så att ungdomarna inte ska isolera sig.

En studie som genomfördes i West Midlands i England, där aktuella och potentiella mentorer intervjuades, visade att olika typer av mentorer behövs för olika typer av extremism för att mentorskapet ska vara trovärdigt och skapa tillit. Intervjupersonerna lyfte fram att det behövs kunskap om religion och politik för att kunna möta personer med en stark övertygelse [26].

Avhopparverksamhet

En viktig aspekt i arbetet med personer som involverats i våldsbejakande extremism handlar om det stöd som kan behövas för att kunna lämna miljön.

I grova drag kan avhoppare delas in i två kategorier: de som lämnar en våldsbejakande miljö eller grupp och de som lämnar en våldsbejakande ideologi. Det primära syftet med en avhopparverksamhet är att personen ska lämna sitt kriminella nätverk eller leverne. Att lämna en miljö eller grupp kan efter hand innebära att avståndet till den våldsbejakande ideologin också blir större.

I Sverige har Exit på Fryshuset i Stockholm en relativt långvarig erfarenhet av att arbeta med avhoppare från högerextrema grupper och från kriminella gäng [27]. Det finns i Sverige ingen avhopparverksamhet som specifikt arbetar med religiös våldsbejakande extremism.

I betänkandet *Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp* summeras forskningen på området och vad som får kriminella personer att sluta begå brott [28].

- Det måste finnas motivation till att förändra sitt liv.
- Det behövs ett socialt nätverk av familj, vänner och andra som kan stödja.
- Det är viktigt att den sociala situationen är ordnad.

När den enskilde vill byta kommun

Våld och hot kan göra att en person känner sig tvungen att byta bostadsort. I socialtjänstlagen finns bestämmelser om att söka insatser i en annan kommun.

En person som på eget initiativ önskar flytta till en annan kommun får ansöka om insatser i den önskade kommunen om han eller hon på grund av våld eller andra övergrepp behöver flytta till en annan kommun, men inte kan göra det utan att de insatser som han eller hon behöver lämnas (2 a kap. 8 § 2 SoL). En sådan ansökan ska behandlas som om den enskilde var bosatt i inflyttningskommunen och hänsyn får inte tas till att sökandens behov är tillgodosedda i bosättningskommunen. Bosättningskommunen är skyldig att på begäran bistå med den utredning som den andra kommunen behöver för att kunna pröva ansökan (2 a kap. 9 § SoL).

Begreppet våld eller andra övergrepp i 2 a kap. 8 § SoL har samma innebörd som i 5 kap. 11 § andra stycket SoL, men är inte begränsat till kvinnor och inte heller till att övergreppen ska ha begåtts av en närstående. Behovet att flytta ska vara styrt av den enskildes utsatta situation. Det kan till exempel röra sig om hjälp med att ordna boende eller ekonomiskt bistånd. Vilka personer som ska anses ha behov av att flytta på grund av våld eller andra övergrepp får avgöras i varje enskilt fall utifrån den enskildes situation, men omfattar i vart fall den som har skyddade personuppgifter.²⁸

Läs mer: Handboken Våld. Socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer (2015)

Innehåll i lovande interventioner

Internationellt pågår arbete med att öka kunskapen om vilka åtgärder som är effektiva när det gäller att förebygga och motverka våldsbejakande extremism samt att återanpassa personer som varit engagerade i dessa sammanhang. Det görs genom att utvärdera hela program eller specifika insatser [29].

På uppdrag av Office for Security and Counter-Terrorism inom Home Office i Storbritannien har en kunskapssammanställning gjorts som beskriver faktorer som har ett samband med att lämna terroristgrupper och effektiviteten av åtgärder för att stödja detta [18]. I rapporten konstateras inledningsvis att det vetenskapliga underlaget är för svagt för policyutveckling. Men har

²⁸ Proposition 2010/11:49 Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun s. 88 f

ändå identifierat ett antal kännetecken som utmärker det som brukar benämnas som lovande exempel inom området. Kunskapssammanställningen har fokuserat på åtgärder riktade mot al Quida-influerade rörelser, samtidigt som man har jämfört dessa med åtgärder mot sekter, kriminella gäng och högerextrema rörelser.

I kunskapssammanställningen redovisas ett antal kännetecken för lovande program för att motverka radikaliserings, återanpassa och rehabilitera.

- Inriktning på både ideologi och beteende.
- Inriktning på frågor om religion och teologi när individer från sådana grupper är aktuella.
- Åtgärder ges av religiösa ledare som är trovärdiga i programdeltagarnas ögon, vilket underlättar för att skapa relationer.
- Interventionen är anpassad efter olika ideologiska eller religiösa inriktningar.
- Åtgärder för att minska individens isolering, helst genom att anhöriga involveras.
- Ekonomiska incitament.
- Stöd till individerna och deras familjer [18].

Evidensen för vilka faktorer som underlättar för individer att lämna gatugång, sekter, högerextrema grupper eller kriminella grupper är något stabilare än för al Quida-influerade grupper. Även om evidensen är begränsad kan lovande exempel (promising practice) ges, även om man är försiktig med att säga att dessa faktorer gäller för alla grupper.

Följande faktorer som kan främja avhopp anges i kunskapssammanställningen.

- Relationer till anhöriga. De kan fungera som så kallade push-faktorer och underlätta processen när individen har bestämt sig för att hoppa av.
- Personlig mognad och vuxenblivande. Unga personer kan växa ur sitt extremistiska förhållningssätt och tillhörigheten till den specifika gruppen allteftersom personen mognar och gör andra prioriteringar i livet.
- Desillusion. Personen kan förlora illusionen om det åtråvärda målet och dragningskraften hos den extremistiska tron eller ideologin går förlorad.
- Psykisk och fysisk utmattning på grund av deltagande i gruppen [18].

Även när det handlar om dessa grupper anges ett antal kännetecken för innehållet i lovande interventioner. Insatserna

- inriktas mot flera sammanlänkande faktorer, exempelvis attityder och åsikter
- stödjer praktiska förhållanden, till exempel boende och utbildning
- stärker sociala relationer med familj och vänner utanför den extremistiska gruppen
- innebär en möjlighet till anställning/sysselsättning
- sker i samverkan med andra aktörer i samhället

- riktas mot och planeras tidsmässigt mot så kallade triggerpoints, till exempel då individen varit med om våldsamma händelser, har anhållits eller dömts till fängelse
- är anpassad efter den extremistiska gruppens karakteristik
- leds av en före detta medlem i en grupp. En sådan person har en trovärdighet som underlättar relationskapande och tillit samt även detaljerad kunskap om gruppen [18].

Det är, som tidigare sagts, svårt att utifrån forskning peka på en enskild åtgärd eller metod som har effekt. Dock har forskningen lyft fram betydelsen av det lokala sammanhanget och att insatserna anpassas efter individen [30]. Forskare har också framhållit vikten av att deradikaliseringsstrategier ingår i bredare strategier som innefattar arbete/anställning, utbildning och delaktighet i ett demokratiskt samhälle. Avsaknaden av dessa faktorer utgör – som tidigare framhållits – ofta motivation till att söka sig till extremistiska grupper [31].

Uppföljning

Det är angeläget att följa upp de barn och ungdomar som varit involverade i extremistmiljöer. Det gäller också de som återvänt från konfliktområden. Det kan socialtjänsten och polisen i så stor utsträckning som möjligt göra tillsammans. Det finns risk att personerna, efter att ha lämnat miljön, återradikaliseras. Det förekommer exempelvis att ungdomar som kommit tillbaka från Syrien och Irak efter en tid väljer att resa tillbaka till krigsområdet. De kan behöva insatser under lång tid för att definitivt kunna lämna miljön.

Stöd till professionen

I många kommuner är våldsbejakande extremism en fråga som sällan förekommer och på andra håll i landet har problemet varit aktuellt en tid. För att kunna hantera situationen är det viktigt att kunskap finns om problemet. Det gäller även i kommuner som sällan kommer i kontakt med frågan. Det behövs personal som tar ett särskilt ansvar att hålla sig uppdaterade.

I Köpenhamns samlade arbete mot radikaliserings (VINK, Viden – Inklusion – København) är resurspersoner till stöd för olika personalgrupper en viktig del. Resurspersonerna har olika bakgrund men har det gemensamt att de har erfarenhet av att arbeta med ungdomar som lever i utsatthet. De ger medarbetare vägledning i konkreta situationer [32].

I Sverige driver Röda Korset en stödtelefon dit personer nära den unge – exempelvis anhöriga, lärare, socialarbetare, fritidsledare – kan ringa om de känner oro. Telefonnummer är 020-100 200. Nationella samordnarens webbplats erbjuder också viktig kunskap till professionen [2].

Stöd till anhöriga

Anhöriga till barn och unga vuxna som är involverade i våldsbejakande extremism har ofta ett stort behov av stöd – både för att kunna förstå och hantera situationen och för att kunna bistå sin närstående i processen att lämna miljön.

Stärka nätverket

Det finns olika sätt att stödja den unges nätverk. Det kan handla om att få någon att tala med för råd och vägledning, att få stöd i sin föräldraroll, att hitta andra i samma situation att dela erfarenheter med. Det är viktigt att uppmärksamma att anhöriga också kan vara barn och unga vuxna, till exempel syskon, med behov av stöd.

Stödtelefon

I november 2015 startade Röda Korset, på uppdrag av den nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism, en stödtelefon. Målgruppen är anhöriga, men också andra personer nära den unge som kan känna oro. Det kan till exempel vara lärare, idrottsledare, socialsekreterare. Telefonnummer är 020-100 200.²⁹ Man kan ringa anonymt.

Föräldrastöd

Många kommuner erbjuder idag föräldrastöd, till exempel på temat att vara förälder till tonåringar. En möjlighet att stödja anhöriga är att i dessa sammanhang lägga till ett avsnitt om våldsbejakande extremism, tecken på radikaliserings samt samhällets stöd för att skydda barn och unga från att dras in.

Föräldracoacher

I bland annat Köpenhamn är föräldracoacher en del i arbetet mot radikaliserings och våldsbejakande extremism. Föräldracoachernas arbete handlar mycket om att stärka de anhöriga i sin föräldraroll så att de får bättre möjlighet att hantera relationen till sitt barn [11].

Föräldranätverk

Föräldrar till barn som radikaliserats har beskrivit känslan av ensamhet och isolering, att det är svårt att tala med andra om det som hänt. Det kan vara viktigt för föräldrarna att få dela sina erfarenheter med andra i samma situation. Det gäller både när det finns oro för att en anhörig håller på att radikaliseras och när personen till exempel rest iväg till ett konfliktområde. Att ge stöd till ett föräldranätverk kan vara en betydelsefull insats.

²⁹ Stödtelefonen startade som ett pilotprojekt att pågå till juni 2016. Därefter fattas beslut om satsningen ska bli permanent.

Hayat – exempel från Tyskland

Hayat (som betyder *liv* på turkiska och arabiska) är en nationell, statligt finansierad rådgivningsverksamhet som är lokaliserad i Berlin [33]. Arbetet i Hayat fokuserar på våldsbejakande islamistisk extremism samt personer som rest eller är på väg att resa till konfliktområden i Syrien och Irak. Till att börja med hämtade Hayat mycket kunskap och erfarenhet från verksamheten i EXIT-German, vars arbete inriktats på att stödja personer som vill lämna nazistiska miljöer. Hayat arbetar både med radikaliserade personer och med deras nätverk. Cirka 30 procent av de radikaliserade personerna är kvinnor. En nationell stödtelefon har inrättats. Dit kan exempelvis föräldrar, syskon, vänner, lärare, arbetsgivare ringa. 70 procent av samtalen kommer från oroliga mödrar. Här görs en första bedömning om en lokal samarbetspartner från det civila samhället ska ta över.

Hayat arbetar dessutom med råd- och stödverksamhet till personer i Berlin och östra Tyskland samt med ärenden som anses särskilt krävande. Efter att en analys gjorts av situationen, om det verkligen rör sig om en radikaliseringsprocess, så tas en individuell plan fram där olika insatser kan ingå. Syftet är att motivera den unge personen att se andra möjligheter än den våldsbejakande extremismen. I denna process inkluderas familjen.

Medarbetare på Hayat poängterar att det är vanligt att stödet till individen och dennes familj behöver pågå under lång tid, eftersom det förekommer att en ung person som lämnat en våldsbejakande extremistisk rörelse i ett senare skede åter radikaliserar. En del av arbetet som kräver mycket resurser handlar om personer som återvänt från krigsområden.

Samverkan

Det finns en rad lokala aktörer som kan bidra till att påverka unga människor som befinner sig i riskzonen för att dras in i våldsbejakande extremism – BVC, skolan, ungdomsmottagningar, MVC, föreningar, fritidsgårdar, trossamfund, polisen, familj och vänner. Det är viktigt att socialtjänsten samverkar med dessa.

Socialnämnden är skyldig att samverka

I SoL finns bestämmelser om socialtjänstens skyldighet att samverka kring barn som far illa eller riskerar att fara illa.

5 kap. 1 a § SoL

Socialnämnden ska i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. Ifråga om utlämnande av uppgifter gäller de begränsningar som följer av 15 kap. denna lag och av offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Nämnden ska aktivt verka för att samverkan kommer till stånd.

Ytterligare bestämmelser om samverkan när det gäller barn finns i polislagen (1984:387), hälso- och sjukvårdslagen (1982:763), HSL, och i skollagen (2010:800), SkoL.

Samverkan med polisen

Samverkan mellan socialtjänsten och polisen är viktig när det handlar om ärenden som rör våldsbejakande extremism. Informationsöverföringen är av stor vikt. Från polisens sida kan det både handla om fenomenet våldsbejakande extremism i kommunen och om enskilda personer. Generell information överförs främst genom uppföljning av samverkansöverenskommelser mellan kommunen och polisen. Det kan också finnas en särskild handlingsplan mot våldsbejakande extremism utifrån en lägesbild som gemensamt tagits fram.

När det handlar om individer för polisen över information till socialtjänsten genom orosanmälningar enligt 14 kap 1 § SoL. Det kan också ske genom att polisen inhämtar samtycke från individen om att få föra över information. Från socialtjänstens sida finns det enligt 10 kap. 18 a § OSL möjlighet att lämna sekretessbelagd information till polisen om utlämnandet är för att förhindra eller förebygga att en person under 21 år begår brott (se sid 54). Polisen är också en viktig samverkanspart i de fall individen också är brottsoffer och i behov av skydd. Skyddsbehovet kan vara särskilt aktuellt i samband med avhopparverksamhet.

Samverkan med skolan

Skolan möter alla barn och unga under en lång och sammanhållen tid och kan därmed sägas ha unika möjligheter att upptäcka om något inte står rätt till. Skolan kan uppmärksamma tydliga signaler som skolkl, förändrade skolresultat och deltagande i våld. I skolan finns också möjligheten att uppmärksamma att en ung person håller på att radikaliseras.

Samverkan med hälso- och sjukvården

Erfarenheter från både Sverige och andra länder visar att psykisk ohälsa inte är ovanligt bland unga som radikaliserats och dragits in i våldsbejakande extremism. Det gäller bland ungdomar med ADHD och autism, men även ungdomar som aldrig fått sina psykiska problem diagnostiserade. Det är ungdomar som tidigt haft svårigheter i skolan och på arbetsmarknaden och upplevt ett starkt utanförskap. I den extremistiska miljön har de däremot känt gemenskap och tillhörighet.

Särskild uppmärksamhet och insatser behöver riktas mot dessa ungdomar. Kopplingen mellan den psykiska ohälsan och radikaliseringsen innebär en särskild utsatthet. Det gäller, enligt erfarenheter från Danmark, också för unga som återvänt från konfliktområden i Syrien och Irak [11].

Det förekommer att mödrahälsovården och BVC får kontakt med unga kvinnor som är involverade i våldsbejakande extremism. Detta understryker vikten av samverkan med socialtjänsten.

Individuell plan

Individuell plan brukar i många sammanhang kallas samordnad individuell plan (SIP). De särskilda bestämmelserna om denna plan finns i 2 kap. 7 § SoL och 3 f § HSL.

Bestämmelserna ska tillämpas när den enskilde har behov av insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården, förutsatt att kommunen eller landstinget bedömer att planen behövs för att den enskilde ska få sina behov tillgodosedda. Ett annat krav är att den enskilde ska samtycka till eller efterfråga att planen upprättas.

Syftet med den individuella planen är att säkerställa samarbetet mellan huvudmännen och den enskilde, så att personens behov av hälso- och sjukvård och socialtjänst tillgodoses.³⁰ När det gäller ungdomar med omfattande psykosociala behov bör landstinget och kommunen enligt förarbetena utgå ifrån att det finns behov av en individuell plan.³¹

Samverkan med Statens institutionsstyrelse

På Statens institutionsstyrelsens särskilda ungdomshem finns erfarenhet av ungdomar som varit involverade i våldsbejakande extremism. För att stödja den unge att efter vistelsen bryta med en destruktiv miljö och hindra återfall i kriminalitet är det centralt att samverkan sker med socialtjänsten. Det handlar både om upprättandet av behandlingsplan och planering inför utslussningen.³²

³⁰ Proposition 2008/09:193 Vissa psykiatrifrågor m.m. s. 30

³¹ Prop. 2008/09:193 s. 30

³² Proposition 2010/11:107 Förbättrad utslussning från sluten ungdomsvård s. 12

Samverkan med Kriminalvården

Socialtjänsten behöver samverka med kriminalvården kring unga som begått brott och varit intagna på kriminalvårdsanstalt. Viktigt är att underlätta återanpassningen till samhället efter verkställigheten och förhindra återfall i brott. Inom Kriminalvården har man utvecklat behandlingsprogrammet Entré, som vänder sig till klienter som vill och behöver hjälp med att lämna organiserad brottslighet och/eller har behov av att bryta ett mönster av våldsbrottslighet.³³

Brottsförebyggande råd i kommunerna

Att motverka våldsbejakande extremism är en del i det brottsförebyggande arbetet. Nästan alla kommuner bedriver brottsförebyggande arbete. Många gånger är det organiserat i ett brottsförebyggande råd eller motsvarande strategiskt samverkansforum. I rådet ingår vanligtvis skolan, socialtjänsten och polisen men även representanter för exempelvis Kriminalvården eller landstinget kan ingå. Nästan alla kommuner har dessutom en samverkansöverenskommelse med Polisen. Överenskommelserna ska ge struktur åt polisens och kommunens gemensamma brottsförebyggande arbete och tydliggöra vilka åtaganden parterna tar på sig. Genom en särskild arbetsmodell – med kartläggning av lokala problem, val av åtgärder samt uppföljning – ska överenskommelserna bidra till ett effektivare brottsförebyggande arbete i samverkan. När det gäller våldsbejakande extremism kan det förebyggande arbetet handla om att kommunen och Polisen gemensamt tar fram en lägesbild och att insatserna planeras på de tre nivåerna – övergripande, riktade till grupper med risk för särskild sårbarhet samt till enskilda individer.

Brottsförebyggande rådet (Brå) har publicerat en handbok till stöd i arbetet med dessa överenskommelser [34]. På myndighetens webbplats finns ytterligare material kring att arbeta kunskapsbaserat med att förebygga brott [35].

Sociala insatsgrupper

Sociala insatsgrupper är en modell för hur socialtjänsten, polisen, skolan och andra berörda myndigheter och aktörer kan samverka för att förhindra att unga utvecklar en kriminell livsstil. Målgruppen för de sociala insatsgrupperna har vanligtvis problem inom flera livsområden och behöver ett samlat stöd från olika aktörer.

Syftet med samverkan i sociala insatsgrupper är att arbeta koordinerat, fokuserat och långsiktigt för att ungdomar ska välja andra alternativ än en kriminell livsstil. Det kan handla om att ge stöd i skolarbetet, särskild yrkesträning, arbete, fritidssysselsättning eller att stärka ungdomens sociala nätverk. Utgångspunkten är att samordna insatser utifrån varje person.

I en individuell handlingsplan kan det framgå vilka aktörer som har ansvar för personen, hur och när insatser ska genomföras, vem som ska göra vad och hur man ska följa upp hur det går. Socialtjänsten samordnar arbetet men varje aktör bidrar med sin särskilda kompetens inom sin ordinarie verksamhet [36]

³³ Läs mer på <https://www.kriminalvarden.se/behandling-och-varld/behandlingsprogram/vald/entre/>

Modellen med sociala insatsgrupper bygger på att den enskilde har samtyckt till att sekretessbelagda uppgifter lämnas mellan aktörer som ska samverka.

Fokus är att förhindra brottslighet. Att den är ideologiskt eller religiöst motiverad är inget hinder. Arbetet ger möjlighet att stödja individen att inte gå in i en våldsbejakande extremistisk livsstil, men också att hjälpa en person som involverats att lämna miljön. Även individer som återvänder från väpnade konflikter utomlands bör kunna ingå i sociala insatsgrupper.

Läs mer: Sociala insatsgrupper. Lokal samverkan för att förhindra ungdomar från att begå brott (2016)

Samverkan med trossamfund och ideella organisationer

Föreningar och trossamfund kan vara viktiga mötesplatser för ungdomar och här ges även möjlighet att diskutera grundläggande värderingar. Därför är de betydelsefulla i arbetet mot våldsbejakande extremism. Det är angeläget att fråga sig hur och genom vilka former tillit och förtroende skapas vid de förebyggande insatserna [22].

Några lärdomar och framgångsfaktorer

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) drar några generella slutsatser i sin studie om lokala insatser mot våldsbejakande extremism.

- Samverka jämt – inte bara när det är absolut nödvändigt.
- Var uppdaterad på situationen i kommunen.
- Dra nytta av olika aktörers engagemang, kompetens och styrkor.
- Bygg på den verksamhet som redan finns.
- Arbeta på många fronter – främjande, förebyggande, motverkande.
- Sätt individen och inte ideologin i centrum [37].

Socialstyrelsen har publicerat en kartläggning av samverkansinterventioner med syfte att motverka en kriminell livsstil bland unga [38]. Där betonas att det är viktigt att börja med att kartlägga den lokala problembilden. Tydlig rollfördelning och kommunikation samt individuellt anpassade handlingsplaner för individen lyfts också fram. En annan förutsättning är att personal har god lokalkännedom och möjlighet att skapa förtroende, legitimitet och kontakt bland föreningar, föräldrar och olika grupper i närmiljön [38].

Kunskapshus i svenska städer

Efter förebild från Danmark och Nederländerna skapas så kallade kunskapshus i Stockholm, Göteborg, Borlänge och Örebro. Kunskapshuset – som inte är konkreta byggnader utan benämningen på en fördjupad samverkan – ska vara navet i det förebyggande arbetet och knyta till sig expertteam med personal från socialtjänsten, polisen, hälso- och sjukvården. Teamen ska vara beredda att vidta åtgärder vid behov. Samarbete med det civila samhället – till exempel trossamfund och ideella organisationer – är en betydelsefull del i det förebyggande arbetet. Kunskapshuset ska också vara en kontaktpunkt, exempelvis för anhöriga.

Sekretess vid samverkan

Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men (26 kap. 1 § OSL). Sekretesskyddade uppgifter om en enskild får lämnas ut om den enskilde samtycker till detta (12 kap. 2 § OSL). Det innebär att det som regel krävs samtycke från den som uppgiften gäller för att en uppgift ska kunna lämnas ut.

Att flera myndigheter som socialtjänsten, Polismyndigheten eller hälso- och sjukvården arbetar i en fast grupp för samverkan innebär inte att den sekretess som gäller mellan myndigheterna ändras. I en samverkansgrupp företräder varje tjänsteman sin myndighet och är bunden av dess sekretessbestämmelser.³⁴

Sekretesshinder för samverkan i enskilda ärenden kan lösas genom den enskildes samtycke till att information lämnas mellan myndigheter. Om det rör uppgifter som avser ett barn måste båda vårdnadshavarna samtycka till att uppgiften lämnas ut, om barnet ännu inte uppnått sådan ålder och mognad att barnet själv förfogar över sekretessen. I de fall den enskilde inte samtycker kan ärenden diskuteras i avidentifierad form, det vill säga utan att nämna sådana uppgifter som kan bidra till att den enskilde går att identifiera.

Läs mer: Utreda barn och unga. Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015) samt Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten (2015)

Möjlighet att utbyta information

Enligt den så kallade generalklausulen i 10 kap. 27 § OSL får en sekretesskyddad uppgift lämnas till en myndighet – men inte till en enskild person – om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen ska skydda.

Därför kan till exempel Polisen, skolan, Arbetsförmedlingen eller Försäkringskassan efter en intresseavvägning lämna ut sekretesskyddade uppgifter om en ung person till socialnämnden. Socialtjänsten omfattas dock inte av generalklausulen.

Möjlighet att lämna ut uppgifter till åklagare och polis

Personal inom socialtjänsten har, om vissa förutsättningar är uppfyllda, möjlighet att röja sekretessen och lämna vidare uppgifter till åklagare och polisen när det gäller vissa typer av brott.

Läs mer: Våld. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer (2015)

³⁴ JO 1987/88 s. 148

Förebyggande av brott

Det finns vissa möjligheter för socialnämnden att lämna sekretessbelagda uppgifter till Polismyndigheten om utlämnandet är för att förebygga och förhindra att en person under 21 år begår brott. Förutsättningarna för när nämnden kan lämna ut sådana uppgifter framgår av 10 kap. 18 a § OSL.

10 kap. 18 a § OSL

Sekretessen enligt 26 kap. 1 § hindrar inte att en uppgift som rör en enskild som inte fyllt tjuugoett år lämnas till Polismyndigheten, om

1. det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den unge kommer att utöva brottslig verksamhet,
2. uppgiften kan antas bidra till att förhindra det, och
3. det med hänsyn till planerade eller pågående insatser för den unge eller av andra särskilda skäl inte är olämpligt att uppgiften lämnas ut.

Personen har inte fyllt 21 år

En första förutsättning är att uppgiften rör en enskild som inte har fyllt 21 år. Formuleringen att uppgiften rör en enskild innebär att även uppgifter som avser andra personer än den unge kan lämnas ut om uppgifterna rör den unge, exempelvis uppgifter om vilka som tillhör den unges familj eller bekantskapskrets.³⁵

Risk för att den unge kommer utöva brottslig verksamhet

Den andra förutsättningen är att det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den unge kommer att utöva brottslig verksamhet. En riskbedömning måste göras i varje enskilt fall. Det måste finnas konkreta omständigheter som motiverar bedömningen. Av särskild betydelse är om den unge tidigare har begått brott, om han eller hon umgås med kriminellt belastade personer eller vistas i sådan miljö att det finns risk för att han eller hon hemfaller åt kriminalitet.³⁶

Antas förhindra brottslig verksamhet

En tredje förutsättning är att uppgiften kan antas bidra till att förhindra att den unge kommer att utöva brottslig verksamhet. Det krävs inte att uppgiften isolerat kan antas leda till att förebygga att den unge begår brott, utan det är tillräckligt att den tillsammans med andra omständigheter kan antas bidra till önskad effekt. Uppgifter som kan lämnas är till exempel sådana som hjälper polisen att komma i kontakt med den unge eller att närvara vid tillfällena som den unge upplever som olämpliga. Uppgifter som kan lämnas kan till exempel vara uppgifter om adresser, arbetsplatser, skolor eller vilka personer den unge umgås med.³⁷

³⁵ Proposition. 2011/12:171 Samverkan för att förebygga ungdomsbrottslighet s. 46

³⁶ Prop. 2011/12:171 s. 46

³⁷ Prop. 2011/12:171 s. 46 f

Inte olämpligt av andra skäl

En sista förutsättning för att uppgifter ska kunna lämnas ut är att det med hänsyn till planerade eller pågående insatser för den unge eller av andra särskilda skäl inte är olämpligt att uppgiften lämnas ut. Bedömningen av huruvida nu aktuell förutsättning är uppfylld kan göras av enskilda befattningshavare inom socialtjänsten. Exempel på när det är olämpligt att lämna ut en uppgift är om ett utlämnande skulle försvåra socialtjänstens arbete med den unge. Det kan vidare bedömas olämpligt att vidarebefordra en uppgift som den unge har lämnat i förtroende eller att lämna ut en uppgift med hänsyn till någon annan persons intressen.³⁸

Erfarenheter från andra länder

Nedan följer några exempel på samverkansformer. Exempelen är hämtade från olika platser i Europa. EU:s nätverk mot radikaliserings, RAN, beskrivs också kortfattat.

Vink i Köpenhamn

VINK (Viden – Inklusion – København) upprättades 2009. VINK är i första hand ett resurscenter för professionella, till exempel lärare och socialarbetare, som arbetar nära ungdomar i åldern 14 till 20 år. Centrets arbete sker främst genom telefonrådgivning i enskilda ärenden, stöd till mentorer, temadagar och debatter. Resurspersonerna inom VINK har ofta en bakgrund i att arbeta med ungdomar i utsatthet, exempelvis som uppsökare. VINK erbjuder även en webbaserad ”verktygslåda” med information om litteratur och metoder för att arbeta med radikaliserings [32].

Århus-modellen

Den så kallade Århus-modellen, som nu praktiseras på många andra håll i Danmark, innebär att kommun och polis samarbetar för att förebygga att unga dras in i våldsbejakande extremism. Detta är en del i arbetet för att förebygga kriminalitet [39].

Så kallade ”infohuse” har etablerats både i Århus och i andra danska kommuner. Dit kan alla vända sig med oro för att en person håller på att radikaliserats. ”Infohuset” är inte en konkret byggnad utan står för samarbetet mellan olika aktörer såsom skolan, socialtjänsten och polisen. De orostecken som anmälts värderas och personen det gäller kallas till samtal och därefter görs en bedömning av om, och i så fall vilka, insatser som kan behövas. Den unge kan till exempel få en mentor. I Århus arbetar man också med personer som återvänt efter att ha deltagit i väpnade konflikter. Rådgivning och vägledning till anhöriga och andra närstående är ytterligare ett arbetsområde [11, 32, 39].

³⁸ Prop. 2011/12:171 s. 47

Channel – exempel från Storbritannien

Channel [40] är ett program inom den brittiska PREVENT-strategin [41] och syftar till att ge individanpassade och skräddarsydda insatser till personer som är i risk för att radikaliseras. Inom Channel arbetar man med personer inom olika former av våldsbejakande extremism. Metoden innebär att använda samarbetsformer som redan existerar mellan myndigheter i lokalsamhället [40]. Här kan till exempel ingå polisen, skolan, socialtjänsten och det civila samhället. Parterna konstruerar en panel som gör riskbedömningar av individen och vidtar åtgärder. Ramverket för riskbedömningen, det så kallade Vulnerability Assessment Framework, utgår från tre kategorier:

- tillhörighet till en grupp, åsikt eller ideologi
- önskan att orsaka skada samt
- förmåga att orsaka skada.

Panelen bedriver rådgivning, ger stöd i sökandet efter utbildning, arbete, bostad, hälsovård med mera. Varje enskilt fall återgranskas som en uppföljning av insatserna. Specifika sårbarhetsindikatorer har utvecklats som vägledning för remisser till Channel. De flesta individer får dock stöd inom ramen för den ordinarie socialtjänstverksamheten.

Channel är en viktig del i det förebyggande arbetet i Storbritannien, tillsammans med WRAP (Workshop to Raise Awareness to Prevent), som är en video med interaktiv workshop riktad till praktiker inom olika verksamheter.

Aktionsbündnis Brandenburg

Aktionsbündnis Brandenburg är en sammanslutning av organisationer i området utanför Berlin. Nätverket bildades som en reaktion på nynazistiska aktiviteter i området. Idag är deras fokus arbete mot våld, högerextremism och främlingsfientlighet. En väsentlig uppgift för det civila samhället är att se tendenser i samhället och reagera mot våldsbejakande ideologier. Samverkan med andra delar i samhället är betydelsefull. Det kan bland annat handla om att medverka i skolor under diskussioner om värderingar och att upptäcka och rapportera till polisen om hatsajter på internet [42].

RAN – samarbete inom EU

2011 skapades RAN, Radicalisation Awareness Network inom EU. Det är ett internationellt nätverk av praktiker inom olika verksamheter som arbetar förebyggande. RAN har utvecklat en slags handbok med titeln *EU RAN Collection of Practises*. Denna beskriver projekt som utvecklats på olika håll i Europa [43].

Referenser

1. Handlingsplan för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism: regeringens skrivelse 2011/12:44. Stockholm: Justitiedepartementet, Regeringskansliet; 2012.
2. Nationella samordnaden mot våldsbejakande extremism. Hämtad 18 november 2015 från: <http://www.samordnarenmotextremism.se/>
3. Våldsbejakande extremism i Sverige – nuläge och tendenser. Ds 2014:4. Stockholm: Kulturdepartementet, Regeringskansliet; 2014.
4. Våldsam politisk extremism: antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten. Stockholm: Säkerhetspolisen: Brottsförebyggande rådet (Brå) 2009.
5. Våldsbejakande islamistisk extremism i Sverige. Stockholm: Säkerhetspolisen; 2010.
6. Grundbok i BBIC – Barns behov i centrum. Stockholm: Socialstyrelsen; 2015.
7. Utreda barn och unga. Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen. Stockholm: Socialstyrelsen; 2015.
8. Nasjonal veileder for forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet; 2015.
9. Sandelin, M. Extremister – människorna bakom attentaten: Dejavu; 2007.
10. Sandelin, M. Jihad – svenskarna i de islamistiska terrornätverken. Stockholm: Reporto förlag; 2012.
11. Færre radikaliserede gennem en effektiv sammenhengende indsats. Anbefalinger fra ekspertgruppen til forebyggelsen af radikaliserings. København; 2015.
12. Bjørge, T. Främlingsfientliga ungdomsgäng. Våldsförövare, grupprocesser och lokalsamhällets reaktioner. I: Sahlin, I. och Åkerström, M. Det lokala våldet. Om rädsla, rasism och social kontroll. Lund: Liber; 2000.
13. van San, M. Ideals adrift: an educational approach to radicalization. I: Stijn Sieckelink & Prof.dr. Micha de Winter (eds.) Formers and families. Transitional journeys in and out of extremisms in the United Kingdom, Denmark and The Netherlands. The Hague: Ministry of Security and Justice; 2015.
14. Morris, M, et al. Deradicalization: A Review of the Literature with Comparison to Findings in the Literature on degang and deprogramming. Duke University School of Law (PI); 2010.
15. Bjørge, T. Dreams and disillusionment: engagement in and disengagement from militant extremist groups. Crime, Law and Social Change. 2011; 55(4):277-85.
16. Ankestyrelsens undersøgelse af 20 sager om unge formodet udrejst til væbnet konflikt. København; 2015.
17. Bjørge, T, Gjelsvik, IM. Forskning på forbygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. En kunskapsstatus. 2015:2. Politihøgskolan. Oslo; 2015.

18. Disley, E. Individual disengagement from Al-Qa'ida-influenced terrorist groups: A Rapid Evidence Assessment to inform policy and practice in preventing terrorism. London: UK Home Office; 2011.
19. Formers & Families. Transitional journeys in and out of extremism in the United Kingdom, Denmark and the Netherlands. The Hague: Stijn Sieckelinck & Prof. dr. Micha de Winter (eds); 2015.
20. Fangen, K. En bok om nynazister. Oslo: Universitetsforlaget; 2001.
21. Varför lockas unga kvinnor till IS? Intervju med Dr Katherine Brown, King's College, London. P1 Morgon. Stockholm: Sveriges radio; 4 januari 2016.
22. Ranstorp, M, Gustafsson, L, Hyllengren, P. Förebyggande av extremism på lokal nivå. Exempel och lärdomar från Sverige och Europa. Stockholm: Centrum för Asymmetriska Hot- och TerrorismStudier (CATS); 2015.
23. Metoder i arbejdet med radikaliserings. En håndbogsserie. København: Social- og Integrationsministeriet; 2012.
24. Risk Assessment Decisions for Violent Political Extremism. 2009. Hämtad från: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2009-02-rdv/index-eng.aspx#Assesment>
25. Førebyggelse af ekstremisme: 14 eksempler fra arbejdet med radikaliserings. En håndbogsserie. København Social- og Integrationsministeriet 2011.
26. Spalek, B, Davies, L. Mentoring in Relation to Violent Extremism: A Study of Role, Purpose, and Outcomes. Studies in Conflict & Terrorism. 2012; 35(5):354-68.
27. Exit. Hämtad 20 november 2015 från: <http://exit.fryshuset.se/>
28. Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp (SOU 2010:15). Stockholm; 2010.
29. Romaniuk, P, Fink, N. From input to impact. Evaluating Terrorism Prevention Programs. A project of the Center on Global Counterterrorism Cooperation. ; 2012.
30. Fink, N, Schmid, A, P Radicalisation, De-radicalisation, Counter-radicalisation: a Conceptual Discussion and Litterature Review. ICCT Research paper. March 2013. . 2013.
31. Fink, N, El-Said, H. Transforming Terrorists: Examining International Efforts to Address Violent Extremism.; 2011.
32. Lokale strategier. En håndbogsserie. København; 2011.
33. Hayat. Hämtad 20 november 2015 från: <http://www.hayat-deutschland.de/>
34. Samverkan i lokalt brottsförebyggande arbete. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2016.
35. Arbeta kunskapsbaserat. Brottsförebyggande rådet Hämtad 23 november 2015 från: <http://www.bra.se/bra/forebyggga-brott/arbete-kunskapsbaserat.html>
36. Sociala insatsgrupper. Lokal samverkan för att förhindra ungdomar från att begå brott. Stockholm: Socialstyrelsen; 2016.
37. Blom, A. Lokala insatser mot våldsbejakande politisk extremism : en exempelskrift / [intervjuer av Agneta Blom ...] Stockholm: Sveriges kommuner och landsting; 2010.

38. Samverkansinterventioner med syfte att motverka en kriminell livsstil bland unga. Stockholm: Socialstyrelsen 2012.
39. Sådan arbejder vi med antiradikalisering i Aarhus kommune. Hämtad från:
https://www.aarhus.dk/sitecore/content/Subsites/Antiradikaliseringsindsats/Home/Saadan-arbejder-vi.aspx?sc_lang=da
40. Channel: supporting individuals vulnerable to recruitment by violent extremism – A guide for local partnerships. 2011. Hämtad 19 november 2015 från:
<http://tna.europarchive.org/20100419081706/http://security.homeoffice.gov.uk/news-publications/publication-search/prevent/channel-guidance?view=Binary>
41. The Prevent Strategy: A Guide for Local Partners in England : Stopping people becoming or supporting terrorists and violent extremists. London: UK Home Office; 2008.
42. Aktionsbündnis Brandenburg. Hämtad 20 november 2015 från:
<http://www.aktionsbueundnis-brandenburg.de/ueber-uns/wer-wir-sind>
43. Radicalisation Awareness Network (RAN). Hämtad 18 november 2015 från: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/index_en.htm

Bilaga 1. Svenska kommuners erfarenheter

Resultatet av enkätundersökningen

Hösten 2015 sändes en webbenkät ut till Sveriges kommuner samt stadsdelarna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Syftet var att få svar på vilka erfarenheter kommunernas och stadsdelarnas socialtjänstverksamheter under det senaste året har haft av kontakter med barn och unga vuxna som på något sätt varit involverade i, eller misstänks riskera att bli involverade i, våldsbejakande extremism. Av de 316 kommunerna/stadsdelarna var det 218 som besvarade enkäten. Det gör en svarsfrekvens på 69 procent.

- 11 procent av kommunerna/stadsdelarna hade varit i kontakt med barn under 18 år som på något sätt varit involverade i, eller misstänks riskera att bli involverade i, våldsbejakande extremism.
- 11 procent av kommunerna/stadsdelarna hade varit i kontakt med unga vuxna, 18-25 år.
- 39 verksamheter hade haft kontakt med barn eller unga vuxna som varit involverade i, eller misstänks riskera att involveras i, våldsbejakande extremism. Flera verksamheter i en och samma kommun kan ha haft sådana kontakter. Svaren säger ingenting om *antalet personer* som verksamheten varit i kontakt med.
- Kontakter om våldsbejakande extremism tas inom socialtjänstens samtliga verksamhetsområden, men majoriteten, 51 procent, äger rum inom verksamheten för individ och familj (IFO). En något mindre andel av kontakterna, knappt 44 procent, tas inom verksamhetsområdet för barn och unga, medan 20 procent av kontakterna tas i verksamheter för ekonomiskt bistånd respektive för unga vuxna. Endast 5 procent av kontakterna tas via uppsökande verksamhet. Gruppen som rymmer andra kontaktvägar står för drygt en fjärdedel. I denna grupp finns bland annat familjecentraler, verksamheter för personer med funktionshinder, verksamhet för ensamkommande barn.
- De personer som socialtjänsten kommer i kontakt med är främst involverade i religiös extremism (87 procent). En femtedel av kontakterna handlar om politisk extremism. Det betyder att socialtjänstverksamheterna kan ha kontakt med flera former av våldsbejakande extremism.
- Socialtjänsten får oftast kännedom om att personer är involverade i, eller misstänks riskera att bli involverade i, våldsbejakande extremism genom personen själv, anhöriga eller Polisen. Dessa tre vägar in till socialtjänsten står för 31 procent vardera hos verksamheterna. Orosanmälan från skolan, uppsökare/fritidspersonal, Kriminalvården, SÄPO, publicering på internet är andra sätt för socialtjänsten att få vetskap.
- Det är ovanligt att socialtjänsten ger insatser till barn och unga vuxna på grund av våldsbejakande extremism. Endast sju verksamheter har svarat

att de gett insatser av den anledningen. Det är också ovanligt att man ger insatser till personer som återvänt till Sverige efter väpnade konflikter utomlands. Fem verksamheter svarar att man har gett insatser till individer.

- Något fler, 16 socialtjänstverksamheter, har gett insatser till anhöriga.

Våldsbejakande extremism

Svasfrekvens: 69 %

Har ni inom socialtjänsten under det senaste året varit i kontakt med barn, unga eller unga vuxna som på något sätt varit involverade i, eller misstänks riskera att bli involverade i, våldsbejakande extremism?

Barn och unga under 18 år	n	%
Ja	25	11
Nej	193	89
Totalt	218	100

Unga vuxna 18–25 år	n	%
Ja	24	11
Nej	194	89
Totalt	218	100

Har kommit i kontakt med våldsbejakande extremism

Inom vilka av verksamhetsområdena har ni varit i kontakt med barn, unga eller unga vuxna som varit involverade i eller misstänks riskera att bli involverade i våldsbejakande extremism?	n	%
Individ och familj	20	51
Ekonomiskt bistånd	8	21
Vuxenheten	6	15
Uppsökare	2	5
Barn och unga	17	44
Unga vuxna	8	21
Annat, ange vilket:	10	26
Totalt	39	100

Vilken typ av våldsbejakande extremism har ni varit i kontakt med?	n	%
Politisk våldsbejakande extremism	8	21
Religiös våldsbejakande extremism	34	87
Annan våldsbejakande extremism, ange vilken:	3	8
Totalt	39	100

På vilka sätt har ni fått kännedom om att barn, unga eller unga vuxna på något sätt är eller misstänks riskera att bli, involverade i våldsbejakande extremism	n	%
Information från anhöriga	12	31
Orosanmälan från skola	9	23
Information från Polisen	12	31
Information från uppsökare/fritidspersonal	6	15

Barnet eller den unge själv	12	31
Annat, ange vad:	14	36
Totalt	39	100

Har ni gett några insatser till barn, unga eller unga vuxna som velat lämna extrema och våldsbejakande grupper (politiska eller religiösa)?	n	%
Ja, både inom politisk och religiös våldsbejakande extremism	1	3
Ja, inom politisk våldsbejakande extremism	-	0
Ja, inom religiös våldsbejakande extremism	6	16
Nej, det har vi inte	31	82
Totalt	38	100

Har ni gett några insatser till barn, unga eller unga vuxna som återvänt till Sverige efter väpnade konflikter (politiska eller religiösa) utomlands?	n	%
Ja, både inom politisk och religiös våldsbejakande extremism	-	0
Ja, inom politisk våldsbejakande extremism	1	3
Ja, inom religiös våldsbejakande extremism	4	11
Nej, det har vi inte	33	87
Totalt	38	100

Har ni gett några stödjande insatser till anhöriga till barn, unga eller unga vuxna som är eller misstänks risker att bli involverade i (politisk eller religiös) våldsbejakande extremism?	n	%
Ja, både inom politisk och religiös våldsbejakande extremism	1	3
Ja, inom politisk våldsbejakande extremism	-	0
Ja, inom religiös våldsbejakande extremism	15	38
Nej, det har vi inte	23	59
Totalt	39	100

Har ni några särskilda metoder som stöd i arbetet med barn, unga och unga vuxna som är eller misstänks riskera att bli involverade i våldsbejakande extremism?	n	%
Ja	5	13
Nej	34	87
Totalt	39	100

Har ni några skriftliga dokument (nedskrivna rutiner, handlingsplaner eller liknande) som styr arbetet med barn, unga och unga vuxna som är eller misstänks riskera att bli involverade i våldsbejakande extremism?	n	%
Ja, vänligen skicka in dessa dokument till annika.remaeus@socialstyrelsen.se	5	13
Nej	33	87
Totalt	38	100

Kvalitetsdeklaration av enkät undersökningen

Upplägg

Datainsamlingen genomfördes via en webbenkät under september-oktober 2015. Ett informationsbrev samt en länk till enkäten skickades i början av september till registratorerna i rikets kommuner och storstädernas stadsdelar. Knappt tre veckor senare skickades en påminnelse via mejl och ytterligare någon tid därefter vidtog försök att förbättra svarsfrekvensen genom att telefonledes kontakta kommuner/stadsdelar som ännu inte besvarat enkäten.

Population

Populationen bestod av rikets kommuner där storstadskommunerna i Stockholm, Göteborg och Malmö ersatts av sina respektive stadsdelar. Totalt bestod populationen av 287 kommuner och 29 stadsdelar.

Totalundersökning

Samtliga kommuner och stadsdelar i storstadskommuner ingick i undersökningen.

Statistiska mått och redovisningsgrupper

Svaren på den aktuella frågan redovisas på riksnivå.

Ramtäckning

Med ramtäckning avses i vilken utsträckning undersökningen nått de objekt som var föremål för mätning. Ramen består i denna undersökning av rikets kommuner och storstädernas stadsdelar och ramtäckningen är komplett.

Mätning

I samband med datainsamlingen kan mätfel förekomma. Som i alla undersökningar baserade på frågeformulär kan mätfel förekomma på grund av att en fråga missuppfattats. Orsaken kan bland annat vara mätinstrument, informationssystem och insamlingsätt.

Bortfall

Av de 316 kommunerna/stadsdelarna har 218 besvarat enkäten, vilket ger en svarsfrekvens på 69 procent.

Det förekommer att respondenter besvarar en enkät men lämnar enskilda frågor obesvarade.

Bearbetning

Fel kan också uppstå vid bearbetningen av materialet. För att minska risken för denna typ av fel finns kontroller vid såväl registrering, granskning, rättning samt vid slutkontroll av resultatet.

Jämförbarhet och sam användbarhet

Resultaten behöver inte alltid avspegla faktiska förhållanden. Avvikelsena kan bero på mätfel – till exempel kan frågor och anvisningar ha tolkats annorlunda än vad som avsetts vid enkätkonstruktionen.